

JAN Z VARTENBERKA NA NOVÉM ZÁMKU A BEZDĚŽU

JAN OF VARTENBERK AT NOVÝ ZÁMEK AND BEZDĚŽ

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Novozámecké a Lipské panství budoval z malého Rybnovského panství dědictvím a koupěmi Janův otec Václav z Vartenberka téměř půl století. Po jeho smrti v roce 1552 řídila panství vdova Kateřina z Hungerkoštu, která je v roce 1560 předala jejich jedinému synovi Janovi z Vartenberka (1542–1595). Od roku 1566 byl Jan zástavním držitelem panství Bezděz, které získal v roce 1589 do dědičného vlastnictví. Díky svému majetku, postavení a dvěma sňatkům s dcerami Lobkoviců se zařadil do okruhu nejvyšších pater české šlechty. Jan z Vartenberka byl protestant, ale byl ve své víře tolerantní a stýkal se s představiteli obou církví. Na svém sídle - Novém Zámku v Zahrádkách - vydržoval vlastní dvůr ve velkém stylu. O své panství a jeho hlavní město - Českou Lípu - se staral jako dobrý hospodář, takže éra jeho panování byla pro ně dobou hospodářského rozkvětu. Velkolepý pohřeb Jana z Vartenberka a jeho jediného syna Adama v roce 1595 do vartenberské hrobky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě byl dobovou senzací.

Jan z Vartenberka, Lipské a Novozámecké panství, Česká Lípa, Bezděz, pohřeb

Václav of Vartenberk, father of Jan, had been extending the small manor of Rybnov up to the one of Nový Zámek and Lipá for almost half a century owing to inheritance and purchases. After his death in 1552 the manor was managed by his widow Kateřina of Hungerkošt who in 1560 handed it over to their only son Jan of Vartenberk (1542–1595). Since 1566 Jan was a forfeit keeper of manor Bezděz and finally became its heritage possessor in 1589. Owing to his possession, social position and taking in marriage two daughters of the Lobkowitz family he ranked himself into the top society within czech aristocracy. Jan of Vartenberk was a protestant, however he was tolerant in his confession and kept in touch with the executives of both churches. Within his residence - Nový Zámek in Zahrádky - he maintained his own yard in a grand style. He looked after his manor and its capital - Česká Lípa - as a good master so the era of his ruling was a time of economic boom to them. The spectacular funeral of Jan of Vartenberk along with his only son Adam into the Vartenberk sepulcher at the parish church of St. Peter & Paul in Česká Lípa in 1595 was a sensation of the time.

Jan of Vartenberk, Manor of Lipá and Nový Zámek, Česká Lípa, Bezděz, funeral

Podobně jako ve druhé polovině 14. století za Berků z Dubé došlo o dvě století později za rozdělené držby města a panství Vartenberků a Berků z Dubé k nebyvalému stavebnímu a hospodářskému rozkvětu České Lípy a městeček a vesnic na panství. Jako

hlavní osobnosti z řad vrchnosti vystupují v té době dvě jména – Jan z Vartenberka a Jetřich Jiří Berka z Dubé a Lipé. Druhému z nich již byla na stránkách sborníku Bezděz pozornost věnována,^{1/} následující studie se soustřeďuje na majitele tří čtvrtin města a panství – Jana z Vartenberka.

Budování dominia

Oblast jižně od České Lípy až k Housce byla před husitskými válkami kromě bezděžského královského území převážně doménou členů rodu Berků z Dubé.^{2/} V průběhu 15. století začala přecházet berkovská zboží do majetku jiných šlechtických rodů. Panství původně arcibiskupského a poté berkovského hradu Helfenburku v roce 1429, Housku v roce 1432 a Jestřebí v roce 1446 získali páni ze Smiřic. Ronov a Stvolínky koupili v letech 1437–1444 páni z Ilburka, kterým nakonec okolo roku 1475 připadl i Helfenburk. Chudý Hrádek si koncem 15. století zajistili Kaplířové ze Sulevic.

Jediným ziskem Vartenberků v této oblasti se v 1. polovině 15. století stalo panství **Milčany**, jímž tento rod položil základ k ohromné majetkové doméně. Původně sídlo drobné manské šlechty, pak jedno z berkovských zboží, prodal v roce 1437 Chval Berka z Dubé za 300 kop grošů Zikmundovi z Vartenberka (1408–†1438), pánovi na Děčíně, který v té době ovládal také (Českou) Lípu, na níž si činil nároky jako druhý manžel Anežky ze Šternberka, vdovy po Hynku Hlaváčovi Berkovi z Dubé.^{3/} K tvrzi Milčany s poplužním dvorem tehdy patřilo městečko Holany s patronátním právem, dvory kmetci v Hostíkovcích a další příslušenství.^{4/}

Původní milčanská tvrz, resp. Milčany II, jejíž zbytky se dnes nalézají na jižním břehu Milčanského rybníka severozápadně od Holan,^{5/} patrně vyhořela nebo nedostačovala Zikmundovým nárokům. Přestože sám sídlil na Děčíně, nechal postavit na tomto zboží novou tvrz **Rybnov** na skále, obtékané mlýnským náhonem z Holanského rybníka.^{6/} Tvrz se poprvé připomíná jako nová v roce 1440,^{7/} zatímco sám Zikmund byl pro své nepříteli čistě aktivní a domnělou zradu na králi již v roce 1438 zatčen a téhož roku ve vězení zemřel.

Zikmundův starší syn Jan ml. (1443–†1464), který Rybnov zdědil, dostal po otci také polovinu Děčína (později jej měl celý), držel kromě toho také Ralsko (od 1457), Kamenici (od 1460) a nakonec i Tolštejn (od 1464), takže rybnovská tvrz patrně v té době sloužila pouze k ochraně zboží a jako sídlo úředníka. Po Janově smrti se jeho synové rozdělili: Kryštof dostal Ralsko, Rybnov, Děvín a Tolštejn, Zikmundovi připadl Děčín s Ostrým, Kamenicí a Vrabincem.^{8/} Ani Kryštofovi (* ok. 1454–† po 1489) nesloužila rybnovská tvrz k bydlení, jeho hlavním sídlem byl Děvín.^{9/} Přesto se zasloužil o rozšíření majetku v okolí Rybnova. Někdy mezi roky 1480 a 1481 koupil od Jindřicha Smiřického ze Smiřic panství **Jestřebí**, čímž podstatně zdejší vartenberské panství rozšířil. Ke vkladu svého otce se přiznal v deskách zemských po jejich obnovení jeho syn Zikmund Smiřický v roce 1545. K Jestřebí tehdy patřilo městečko Jestřebí, vsi Horní a Dolní Provodín, Újezd, Maršovice, Chlum, Pavlovice, Vršov (pozdější Šváby), Hradiště (zaniklá ves v sousedství Šváby) a poplužní dvůr Chvistec (dnes zaniklý).^{10/} Ještě před svou smrtí, tedy někdy před rokem 1489, odkoupil Kryštof od Jana z Týna statek **Karasy** (původně Dvorec) a připojil jej ke svému Jestřebískému zboží. Prodej byl zanesen do desek zemských Janovým synem Přibíkem Týnem z Týna v roce 1544.^{11/}

Kryštof z Vartenberka měl z manželství s Alenou z Čechelic tři syny: Jana, Zikmunda a Václava. Po otcově smrti po roce 1489 se synové rozdělili. Jan (* 1480–† 1543) získal

1/ Panáček 2014.

2/ Panáček 2019.

3/ Ve skutečnosti byl Zikmund jejím třetím manželem, neboť v roce 1454 je v deskách dvorských při projednávání dědictví po Anežce ze Šternberka označen Hynek Hlaváč z Lípy jako její druhý manžel (AČ 37, s. 1336). Anežka pocházela z konopištské větve rodu, jejím otcem byl Petr ze Šternberka, který padl v roce 1420 v bitvě pod Vyšehradem, matkou Perchta z Kravař. Za objasnění Anežčina původu děkuji hraběti Zdeňku Sternbergovi († 2021), který mi zaslal informace v roce 2009 prostřednictvím své spolupracovnice.

4/ RTB II, s. 170; AČ 3, s. 517; NA Praha, DD. 20, pag. 78–79.

5/ Gabriel – Panáček 2000, s. 73–75. Podrobně ke genezi panských sídel na tzv. Horním území Novozámeckého panství viz Gabriel – Panáček 1991, 1993, 1994.

6/ Gabriel – Panáček 2000, s. 71–72.

7/ NA Praha, DD. 16, pag. 286.

8/ Sedláček 1923, s. 83.

9/ Sedláček 1895, s. 160.

10/ NA Praha, DZV 7, fol. G 5r–5v.

11/ NA Praha, DZV 5, fol. L 6r.

Vartenberk a později jako nejvyšší purkrabí království Českého držel další statky (Český Dub, Zvířetice, Frýdštejn a j.). Druhý syn Zikmund (* ok. 1483 – † po 1505) dostal panství Jestřebí a nejmladší Václav obdržel Rybnov a Loukovec. Po Zikmundově předčasně smrti někdy brzy po roce 1505 zdědil Jestřebí bratr Václav a připojil je k Rybnovskému panství. Jak uvádí A. Sedláček, byl Zikmund posledním pánem, který na Jestřebí bydlel, takže již v roce 1547 se sídlo nazývá pustým zámekem.^{12/}

Janův otec Václav z Vartenberka

Přestože Václav z Vartenberka (* ok. 1485–† 1552) zdědil po otci nejmenší část majetku, stal se během doby typem šlechtice hospodáře a dokázal svůj majetek postupnými zisky neustále zvětšovat. Sloužily mu k tomu vědomosti získané vzděláváním v hospodářských záležitostech. Po zisku Jestřebí dědictvím po bratrovi se mu podařilo panství významně zaokrouhlit koupí sousedního zboží **Chudý Hrádek**. Někdy před rokem 1532 je zakoupil za 575 kop grošů pražských od Jiříka Vosterského Kaplíře ze Sulevic, jak se přiznal v roce 1543 v deskách zemských jeho syn Zikmund Vosterský Kaplíř ze Sulevic.^{13/} Ke zboží Chudého Hrádku s dvorem poplužním tehdy patřily vsi Dřevčice, Sušice, Heřmánky, pusté vsi Zdislavice a Pačkov (zaniklé vsi v blízkosti Chudého Hrádku) a pustý zámek Vřísek (v dnešní osadě Hradiště u Drchlavy). Rybnovské panství tím dostalo podobu kompaktního celku (později nazývaného Horní území Novozámeckého panství, něm. Ober Gebiet), narušeného pouze mezerami vsi Loubí, náležející od roku 1490 k proboštvství plaského kláštera u kostela sv. Maří Magdaleny v Lipém, a vsi Popelova, náležející díky přesunům po berkovském dělení v roce 1502 k Zákupskému panství. Druhou mezeru se Václavovi podařilo zacelit v roce 1546, kdy vyměnil se Zdislavem Berkou z Dubé na Zákupech ves Popelov za Kapří (Kaprovský) rybník.^{14/}

Dobře vynášejší ucelené domínium umožnilo Václavovi další velkou majetkoprávní transakci v roce 1532. Po rozdělení Lipského panství Berků z Dubé v roce 1502 na čtyři díly^{15/} začali Berkové jednotlivé části nejprve přeprodat mezi sebou, aby je vzápětí získali někteří členové rodu Vartenberků. Tak již někdy před rokem 1509 koupil Václavův bratr Jan z Vartenberka (†1543) čtvrt města u Křížové brány s příslušnými vesnicemi. V roce 1511 ji od něj odkoupil jeho strýc Zikmund (†1518), který asi téhož roku koupil od Jiříka Berky z Dubé (z linie kuřívodské) čtvrt u Dlouhé brány. Zápisy o těchto prodejkách se nedochovaly. Po Zikmundově smrti je zdědili jeho synové Kryštof (čtvrt u Dlouhé brány) a Prokop (čtvrt u Křížové brány). Od obou synovců je v roce 1532 odkoupil Václav z Vartenberka na Rybnově. Nejprve od Prokopa odkoupil za 3750 kop grošů pražských **čtvrtinu Lipského panství u Křížové brány** s vesnicemi Stračí (4. díl vsi vjv. od Štětí), Kozly, Robeč, Ledce (ves jv. od Mšena), Písečná, Manušice a s dalším příslušenstvím.^{16/} Téhož roku, 6. září 1532, uskutečnil Václav další transakci. Po svém otci, který z manželství s Alenou z Čechelic vyženil panství Lityš, získal toto zboží právě Václav. Vyměnil tedy hrad Lityš, městečko Verneřice a tvrz Býčkovice s příslušnými vesnicemi se svým druhým bratrancem Kryštofem z Vartenberka, tehdy nejvyšším šenkem království Českého, za **čtvrtinu Lipského panství u Dlouhé brány**.^{17/} Patřily k ní vsi Žitovice (zaniklá ves jižně od České Lípy), Svárov, Stará Lípa, Žizníkov, Heřmanice (dnes Heřmaničky), Veselí, Okřešice (dnešní Stráž u České Lípy), Bořetín, panství bez platů ve Stráži (zaniklá ves u Stružnice), tři dvory v Dubici, dvůr v (Dolní) Libchavě, Stružnici a v Radči s dalším příslušenstvím.^{18/}

Zdá se, že v hospodářském podnikání na svých panstvích se Václavovi z Vartenberka v té době dařilo a tak neváhal a pustil se do dalšího podnikání. Již v roce 1528 zakoupila

12/ Sedláček 1923, s. 251.

13/ NA Praha, DZV 5, fol. B 22r.

14/ NA Praha, DD 62, pag. 694. *Kapří nebo Kaprovský rybník (něm. Kapperteich) byl velký mělký rybník, který sahal od dnešního Vítkova až k Zákupům. Na konci 18. století byl vypuštěn a přeměněn na louky (Hantschel 1911, s. 1144). Poněkud nejasná je ovšem zpráva z roku 1558, že rybník Kaprovský na zboží Lipském, statek někdy Václava z Vartenberka, byl darován Janovi staršímu z Lobkovic (Rezek 1876, s. 479).*

15/ Panáček 2004.

16/ NA Praha, DZV 5, fol. B 27v–28r (příznání Prokopovy vdovy Anny ze Salhausenu z roku 1543 k trhu).

17/ NA Praha, DZV 2, fol. F 17.

18/ NA Praha, DZV 42, fol. J 12v–14v.

Obr. 1. Fiktivní portrét Václava z Vartenberka na Krupce z Paprockého Diadochu (Paprocký 1602, Kniha 2. O stavu panském, s. 282).

královská komora novému panovníkovi Ferdinandu I. panství Krupka, proslulé svými cínovými doly. Hornictví však právě tehdy nebylo v rozkvětu a tak po dvou letech se komora tohoto zboží zbavila a prodala ho Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu a z Blatné. Ten před svou smrtí v roce 1535 odkázal silně zadlužené panství synovi Adamovi, kterému se však z dluhů nepodařilo vybědnout. Prodal proto v roce 1537 zámek Krupku, městečka Krupku a Chabařovice a okolní vsi se všemi many Václavovi z Vartenberka na Lipém za 11.500 kop českých grošů.^{19/} Václav rázně skoncoval domácí i zahraniční spory o kutání v Krupce se šlechtou i s měšťany a doly uvedl do pořádku,^{20/} takže mu začaly vynášet značné zisky. Po požáru desk zemských v roce 1541 si Václav na králi vymohl propuštění Krupky z léna, její vymazání z desk dvorských a vložení do desk zemských (obr. 1).^{21/}

Pro Václava pak měla Krupka ještě další význam. Poznal zde krásnou dceru zdejšího měšťana, člena městské rady Valtena Ruprechta, který si dolováním pomohl tak, že si mohl koupit šlechtický titul „von Hungerkasten“.^{22/} Neobyklé jméno „Hungerkasten“ prý bylo názvem jedné z těžařských jam v blízkosti města Krupky. Majestát na šlechtický titul mu byl udělen 4. ledna 1542.^{23/} Jak předpokládal A. Sedláček, vymohl majestát Ruprechtovi pravděpodobně sám vrchní pán Václav z Vartenberka ke společenskému povznesení své choti. Ruprechtův erb se popisuje jako štít napříč rozdělený, vrchní polovice modrá, spodní červená, z červené půl srnce přirozené barvy se zlatými rohy vyskakuje do modrého pole, přikryvadla modrá zlatá, koruna a na ní půl srnce.^{24/} Kateřina sice Václavovi nepřinesla věnem žádné statky, ale byla to hospodárná a energická žena, která se brzy naučila jednat s panskými správci a hejtmany. Svatba se konala někdy mezi lety 1540 a 1541. Vzhledem k ženichovu věku – bylo mu tehdy již přes

19/ NA Praha, DZV 1, fol. H 12r a n.; 41, fol. G 7r–10v.

20/ Hallwich 1868, s. 107–110.

21/ Jako pán na Krupce se Václav z Vartenberka objevuje i v Paprockého Diadochu, ale bohužel s naprosto nesmyslnými informacemi (Paprocký z Hlohov 1602, Kniha 2. O stavu panském, s. 282).

22/ Hallwich 1868, s. 115–116. Podrobně k nobilitaci Ruprechta Krupeckého z Hungerkoštu – viz Starý 2017, s. 67–70.

23/ Doerr 1900, s. 19, č. 111.

24/ Sedláček 1925, s. 449. Erb dochován na náhrobníku Anny Hrobčické z Hungerkoštu v kostele sv. Vojtěcha ve Slatině u Velvar (Velc 1904, s. 274).

Obr. 2. Zámek Vítkovec, neznámý autor (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, Sběrka obrazů, inv. č. V-1371).

50 let – se vyskytl názor, podpořený Dobřenského genealogickou sbírkou, že Kateřina byla druhou Václavovou manželkou. První měla být již v roce 1520 Markéta z Gutštejna, o níž však nic bližšího nevíme.^{25/} Pozdní sňatek s původně neurozenou dívkou by však u vdovce dával mnohem větší smysl. Po obnovení desk zemských v roce 1542 (po narození syna Jana) vložil Václav z Vartenberka své choti vdovské věno 500 kop gr. č., pojištěných na statku Rybnov.^{26/}

Vzhledem k zámožnosti Václavově^{27/} je zřejmé, že nemohl nadále pobývat na skromné tvrzi Rybnov, jejíž založení neumožňovalo jakékoliv rozšíření. Přestože měl také Krupku a část Lipého, potřeboval v centru svých držav nové sídlo. Přistoupil tedy patrně ke stavbě nového **zámku Vítkovce** na okraji skal obory východně od Holan. Poměrně velkoryse založený renesanční jednopatrový objekt o rozměrech 11,5x51 m, vybavený kruhovou schodišťovou věží, přesahuje svými rozměry tzv. Horní zámek Salhausenů v Benešově nad Ploučnicí. Podrobný průzkum stavby však ukázal, že nebyla patrně určena k trvalému obývání, neboť vybavení objektu tomu neodpovídá.^{28/} Neodbytně se tedy vtírá otázka, zda snad nebyl tento zámek postaven za účelem svatby Václava z Vartenberka a Kateřiny z Hungerkoštu. V písemných pramenech se Vítkovec prvně připomíná v roce 1546.^{29/} Později byl zámek užíván jako lovecký a poté jako obydlí hajného (obr. 2).^{30/}

Václav z Vartenberka byl od počátku proti povolání Habsburků na český trůn, takže při stavovském odboji v roce 1547 stál pochopitelně v protihabsburském táboře. Záminkou se stalo odmítnutí stavů zapojit se do vojenské pomoci Ferdinandovi proti protestantům v tzv. šmalkaldské válce. Po vítězství habsburské strany byla šlechta potrestána jen mírně, zato síla měst byla velmi oslabena. Přestože Václav připojil svoji pečť k manifestu „Přátelské snešení stavů českých“ jako jeden z posledních a „v odporu proti králi nehrubě účasten byl“, přitížilo mu jeho bohatství hotových peněz a ješitnost králova, který mu několik tisíc dlužil.^{31/}

25/ Starý 2017, s. 72.

26/ NA Praha, DZV 1, fol. 8 Hr-8v.

27/ Podle berního rejstříku z roku 1544 přiznal Václav z Vartenberka majetek v hodnotě 30.000 kop gr. č. a byl spolu s bratry Šlejnicovými suverénně nejbohatším majitelem z panského stavu v Litoměřickém kraji (Pešák 1953, s. 27).

28/ Gabriel – Panáček 1993, s. 33–39.

29/ NA Praha, DD 64, pag. 200C.

30/ Mlyné bylo jeho pozdější označení jako Vřísek, které vzniklo nesprávnou lokalizací jména známého z písemných pramenů. Rovněž jméno Vítkovec bylo historiky spojeno mlyně s lokalitou Kickelsberg na jižním okraji Milčanského rybníka. Teprve v nedávné době byla odhalena správná identita lokalit (Gabriel – Panáček 1991, 1993, 1994).

31/ Tieftrunk 1872, s. 280.

Obr. 3. Nejstarší vyobrazení Nového Zámku na mapě království Českého Pavla Aretina z Ehrenfeldu z doby po roce 1619 (Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR, sign. VII/1/B-1100).

Jako trest za účast v povstání musel Václav upsat králi v dědictví panství Krupka s téměř třiceti vesnicemi, s dvory, mlýny, hutěmi a hlavně doly na cín a jiné kovy, a to za pouhých 6000 kop grošů.^{32/} Navíc musel své statky na Českolipsku, svoje dědičné a svobodné zboží, přijmout od krále v léno a z těchto lenních statků se zavázat k manuské službě.^{33/} S těmito ztrátami se Václav patrně nemohl smířit, 16. března 1552 sepsal svůj testament a nepochybně ještě téhož roku zemřel.^{34/} Svůj majetek odkázal neletilým synům Janovi a Kryštofovi, jejichž poručníci byla matka Kateřina.

Při řízení panství si vedla Kateřina z Hungerkoštu velice dobře. Rozšířila lipskou část panství tím, že odkoupila od Zdislava Berky z Dubé a Lipého 20. března 1553 (tedy půl roku před jeho smrtí) za 3825 kop grošů českých **čtvrťinu Lipského panství u Zálušní brány** se všim příslušenstvím.^{35/} Vartenberkům patřily od té doby tři čtvrtiny města a polovina zámku. Jedině čtvrt města u Mariánské brány náležela nadále Berkům. Vartenberské tři čtvrtiny Lipského panství byly pak nazývány Dolní území Novozámeckého panství (něm. Nieder Gebiet). To však nebylo kompaktním celkem, enklávy odloučené od jádra panství tvořilo městečko Jezvě s polovinou Valteric a vsi Manušice, Slunečná a Okrouhlá. Několik vsí leželo i mimo dnešní okres, daleko od centra panství. Byly to Ledce jihovýchodně od Mšena,^{36/} Stračí v blízkosti Štětí a Střížovice u Hoštky. V posledních dvou měli poddaní povinnost robotovat na vinicích ve Stračí. Rozsáhlé vinice v této vsi byly zdrojem vína pro Nový Zámek. Také mezi Dolním a Horním územím byly dvě mezery: Kvítkov, který patřil již od 15. století ke Stvolínkám, a Aschendorf (dnes Okřešice) náležející ke čtvrtině Lipského panství u Mariánské brány Berků z Dubé.

Pravděpodobně ještě za života Václava z Vartenberka byla započata stavba **Nového Zámku** v později založených Zahrádkách, snad na místě nebo vedle nějakého staršího panského sídla (obr. 3).^{37/} Vdova Kateřina z Hungerkoštu pak stavbu dovedla ke zdárnému konci. Poprvé se zámek objevuje v roce 1556 v dnes neznámé konšelské knize

32/ NA Praha, DZV 8, fol. F 19r–20v; Rezek 1876, s. 462.

33/ NA Praha, DD 64, pag. 200C.

34/ NA Praha, DZV 11, fol. G 16v–17v. Testament byl vložen do desek zemských až po Václavově smrti v roce 1554 (viz Starý 2017, s. 74).

35/ NA Praha, DZV 10, fol. K 20r–20v.

36/ Teprve nedávno byla zjištěna správná lokalizace vsi Ledce považované dosud za zaniklou středověkou ves v blízkosti Českého Lípy.

37/ Heroutová – Novosadová 1985, s. 57, 60, 65.

Obr. 4. H. W. Rau, Nový Zámek. Podle vlastní kresby litografoval a tiskl H. W. Rau. Vydal: J. W. Pohlíg. „Album der herrschaftlichen Landsitze und Schlösser im Kaiserthum Österreich“, Teplice 1852.

Kynastu (dnes Sosnová) pod jménem „*Newnweithenbergk*“, tedy Nový Vítkovec,^{38/} česky hned nato v roce 1557, kdy se v odhadu majetku stavů uvádí „*Kateřina Berkova z Hugerkoštu na Lipém a Novém Zámku*“.^{39/} Nicméně, jinak se vdova Kateřina až do roku 1560 obvykle psala seděním na Lipém a Vítkovci.^{40/}

Stavební vývoj Nového Zámku asi nebyl jednoduchý. Nedávné výzkumy prokázaly, že ve 2. patře jihovýchodního nároží zámku se nalézají druhotně použité renesanční stropní trámy s profilací a v jižním a v severním křídle se dochovala renesanční psaníčková sgrafita do úrovně 2. patra.^{41/} Dendrochronologické datování trámů ukázalo, že jedlové a borovicové dřevo na ně bylo pokáceno v letech 1554–1555.^{42/} Vzhledem k těmto skutečnostem se zdá pravděpodobné, že v první etapě neměl Nový Zámek čtyřkřídlovou uzavřenou dispozici. Do té byl pravděpodobně zámek přebudován až někdy v průběhu 2. poloviny 16. století za Jana z Vartenberka. Tuto jeho podobu pak popisuje tzv. Taxa panství Novozámeckého z roku 1622 jako „zámek ... čtverhranatý, se 4 v rozích vížkami“.^{43/}

Pozornost zaslouží také jakási zděná nejméně jednopatrová budova se sedlovou střechou vyobrazená na litografii Heinricha Waldemara Raua z roku 1852 na pahorku vlevo od průčelí zámku (obr. 4).^{44/} Zachycuje ji také mapa stabilního katastru z roku 1843 severozápadně od zámku.^{45/} Byla zbořena někdy v průběhu 2. poloviny 19. století. Vzhledem k tomu, že její rozměry nedosahují ani poloviny délky zámku Vítkovce, nemůže se patrně jednat o jeho nástupce, tedy Nový Vítkovec, ale mohlo by jít o pozůstatek původního zdejšího panského sídla nebo o objekt zbudovaný na jeho místě.

Poručnice Kateřina z Hungerkoštu projevila péči o své město a jeho cechy ještě před předáním vlády synovi v roce 1560, když za sebe a syna Jana z Vartenberka a na Novém Vítkovci vydala spolu se Zikmundem Berkou z Dubé jako spolumajitelem města pořádky pro 12 českolipských cechů.^{46/} Nepochybně s jejím přispěním také potvrdil v roce 1556 obyvatelům města Lipého všechna dosavadní privilegia a práva český král a poté i římský císař Ferdinand I.^{47/}

38/ Paudler 1878, s. 23.

39/ Placht 1950, s. 88.

40/ NA Praha, DD 64, pag. 265.

41/ Výzkumy probíhaly v letech 2021–2022 v rámci NAKI projektu Hortus Montium Mediorum. Za informace děkuji PhDr. Kamilu Podroužkovi, Ph.D.

42/ Kyncl 2021.

43/ Šimák 1931, s. 1.

44/ Pohlíg 1852 [viz též Dobové litografie 1986].

45/ Vyobrazení Johanna Venuta (1818), F. A. Kunikeho (ok. 1830) a Wilhelma Kirchnera (ok. 1850), všechny z doby do poloviny 19. století, zachycují Nový Zámek v pohledu od severovýchodu, takže tento objekt je skryt za zámkem. Jediný pohled od západu Antonína Pucherny z roku 1828 se soustřeďuje pouze na park s průčelím zámku a pahorek s objektem zůstává mimo záběr.

46/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 13.

47/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 12.

Po manželově smrti, hned po skončení obvyklého ročního smutku v roce 1553, se Kateřina z Hungerkoštu podruhé provdala za Adama Berku z Dubé. Její druhý manžel byl prostředním ze tří synů Aleše Berky z Dubé na Novém Berštejně a Kateřiny z Vesce. V roce 1558 prodal Mikuláš z Hazmburka Adamovi Berkovi z Dubé na Berštejně na místě jeho manželky Kateřiny z Hungerkoštu zámek Bezděz s dvorem a vesnicemi a ještě téhož roku zapsala Kateřina všechna svá zápisná práva svým dětem: Janovi, Anně a Elišce z prvního manželství a Alšovi a Jáchymovi z druhého manželství.^{48/} Pak se ještě v roce 1562 přičinila o vydání majestátu, jímž mohlo zápisné jmění přejít na její děti. Zemřela pak nejspíše v roce 1562.^{49/}

Jan z Vartenberka na Novém Zámku a Bezděži

Z manželství Václava z Vartenberka s Kateřinou z Hungerkoštu se podle skoupých pramenů narodily čtyři děti. O dvou dcerách, Anně a Elišce, nic bližšího nevíme. V roce 1558 ještě žily, ale pravděpodobně zemřely v dětském věku. Ze dvou synů byl starší Jan, který se narodil 14. ledna 1542. Druhý syn Kryštof se narodil asi roku 1545, ale zemřel také v dětském věku po smrti svého otce v roce 1552, v každém případě před rokem 1558. Jan se tak stal jediným dědicem celého panství, kterého do dosažení zletilosti zastupovala jako poručnice jeho matka Kateřina z Hungerkoštu.

O Janově mládí a jeho vzdělání se nepodařilo nalézt žádné bližší informace. Jsme proto odkázáni pouze na slova, která o něm napsal archivář Josef Bergl:

„Z otcovy strany brzy osiřel a poté, co se jeho matka podruhé provdala za Mikuláše z Hazmburka, vyrůstal v domě svého nevlastního otce a získal před svým osmnáctým rokem, než se ujal svých držav, dvorskou a vojenskou výchovu v císařově družině. Byl velmi uznávanou osobností mezi českými stavy i na císařském dvoře, důvěryhodným služebníkem císařů Maxmiliána II. a Rudolfa II., od nichž opakovaně přijímal důvěrná posláná. Zdá se, že byl skutečným Vartenberkem: nesmírně hrdý na příslušnost ke své rodině, která se proslavila a zasloužila v dějinách své země, otevřený a přímý, ale nemilosrdně drsný a vášnivý, což ovšem, na rozdíl od některých svých bratranců dokázal udržet na uzdě“ (překlad autor).^{50/}

Původ Berglových informací se bohužel nepodařilo zjistit, ale v jednom se dopustil omylu zcela jasně. Janova matka se, jak již bylo řečeno, provdala podruhé za Adama Berku z Dubé, nikoliv za Mikuláše z Hazmburka. Od toho pouze odkoupila panství Bezděz a uhradila jeho dluhy váznoucí na panství.

Na základě císařova udělení plnoletosti se Jan ujal svého majetku v roce 1561,^{51/} ale protože převzal po svém otci panství v lenní závislosti, musel v roce 1562 znovu složit králi a císaři Ferdinandovi I. manskou přísahu.^{52/} Znovu ji pak potvrdil v roce 1570 Ferdinandovu nástupci Maxmiliánovi II.^{53/} Po matce zděděné nároky na **Bezděžské panství** se snažil uplatnit tím způsobem, že skupoval všechny podíly svých sourozenců, což se mu zdařilo okolo roku 1566, takže se stal jediným zástavním držitelem celého panství (obr. 5). K němu patřil hrad Bezděz s dvorem poplužním, městečko Doksy, vsi Obora, Tachov, Žďár, Luka, Bezdědice, ves pod Bezdězem [tj. dnešní Bezděz], Nosálov, Staré Splavy, Skalka (díl), Vrátno, půl městečka Mšena a 13 manů, samozřejmě s veškerým příslušenstvím, tj. s domy, krčmami, osedlými lidmi, s lesy, rybníky, dědinami, lukami, porostlinami, řekami, potoky, mlýny a dalšími náležitostmi. Později k nim přibyla ještě ves Skramouš.

48/ NA Praha, DZV 53, fol. E 28r–30v; DZm 231, fol. F 20.

49/ Starý 2017, s. 80–81. Téměř beletristicky živě vylíčila osudy Kateřiny z Hungerkoštu Marie Vojtíšková v článku „Žena, která postavila zámek“ v severočeských novinách *Průboj* z 25.–26. října 1986.

50/ Bergl 1937, s. 26–27.

51/ NA Praha, DZV 14, fol. E 1r–1v.

52/ NA Praha, DD 64, pag. 320.

53/ NA Praha, SM Praha, inv. č. 671, sign. C 215/W8.

54/ Král 2002, s. 180–187. Autor zde mylně interpretoval dceru Jana IV. z Lobkovic jako Barboru z Vartenberka, druhou manželku Jana z Vartenberka. Správnou identifikaci dcery jako Doroty již uvedla H. Slavičková (2014, s. 68, pozn. 70).

55/ Kasík – Mašek – Mžýková 2002, s. 87 [linie mladší popelovská č. 36].

56/ Panáček 2009, s. 33.

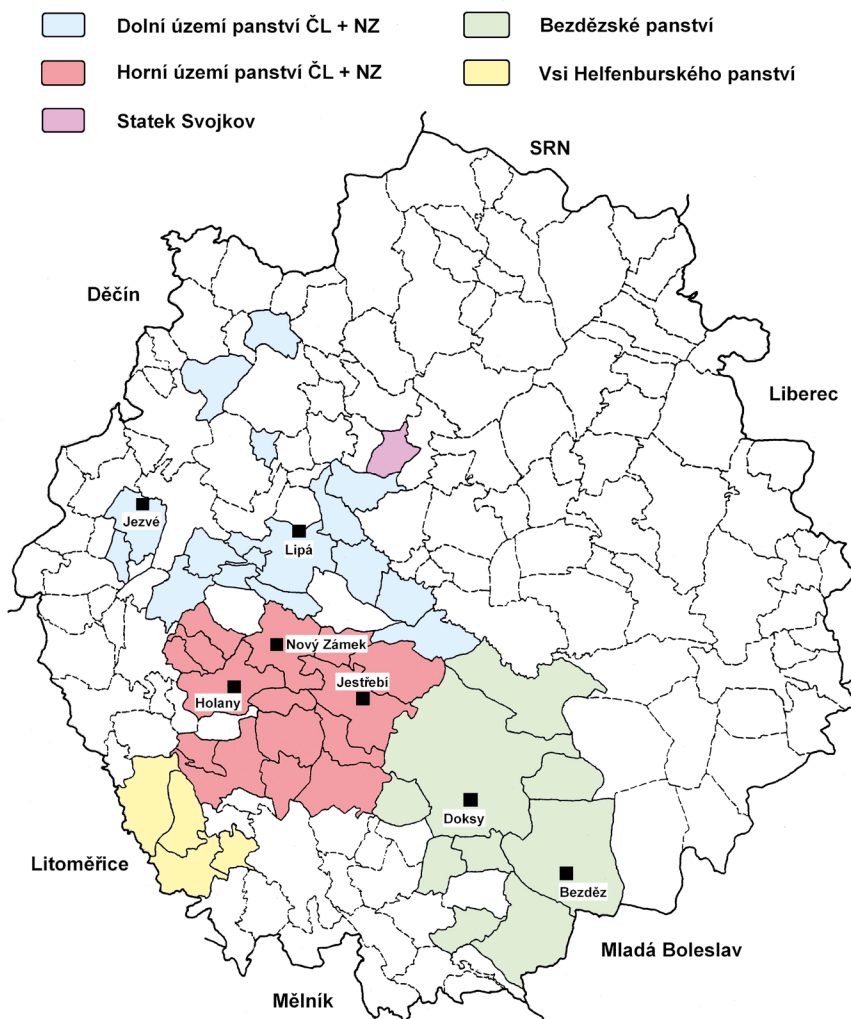
57/ Kasík – Mašek – Mžýková 2002, s. 86 [linie mladší popelovská č. 32].

58/ Panáček ed. 2016, s. 50–51, fol. 8r; Panáček 2010, s. 48.

59/ Panáček ed. 2016, s. 56–57, fol. 13r.

60/ SOKA Česká Lípa, DÚ Česká Lípa, bez inv. č., Pamětnice I (1788–1824), s. 6. V letech před požárem 1787 vartenberský monument částečně zakrýval přenesený bývalý hlavní oltář, tehdy zasvěcený Bolestné Matce Boží.

61/ Panáček ed. 2016, s. 64–65, fol. 17r.

Mimo území okresu Česká Lipa

K panství ČL + NZ

Ledce (u Mšena)
Stračí (u Štětí)
Střížovice (u Hořtky)

K Bezdězskému panství

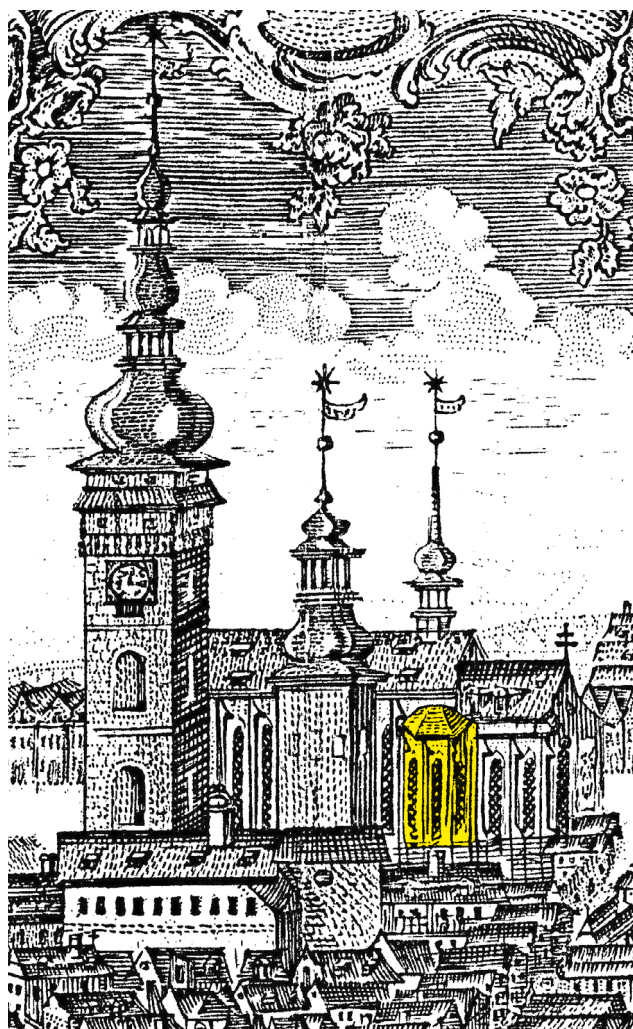
Bezdědice
Vrátno
Mšeno (polovina)
Nosálov
Skramouš

Obr. 5. Pravděpodobný rozsah majetku Jana z Vartenberka na konci 16. století (kresba autor).

Z manželství se narodila pouze dcera Alžběta (Eliška), která se pak v roce 1589 stala manželkou Zikmunda z Vartenberka z českokamenické pošlosti děčínských Vartenberků. Její matka Dorota se však sňatku své dcery nedočkala, zemřela již 8. března 1577 a byla pohřbena provizorně ve vartenberské hrobce ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě.^{58/} Jak nám sdělil českolipský kronikář Hans Kriesche, nechal pak Jan v roce 1584 postavit novou vartenberskou hrobku,^{59/} v níž byla jeho první manželka uložena definitivně. Vartenberská hrobka, údajně největší a nejkrásnější v celém farním kostele, byla zřízena v bývalé kapli sv. Vavřince na jižní straně kostela (obr. 6).^{60/} V roce 1596 byla ozdobena skvostnou renesanční mříží, dílem českolipského zámečníka Michaela Pfluga.^{61/}

Brzy poté, někdy před rokem 1570, se Jan oženil. Pocházel sice z méně významné větve starého českého rodu, ale díky svému majetku a postavení se mohl po své budoucí nevěstě rozhlédnout v okruhu nejvyšších pater české šlechty. Jeho vyvolenou se stala Dorota z Lobkovic. Dosud se mělo za to, že byla dcerou Kryštofa Popela z Lobkovic na Bílině (* 1513–† 1590). V nedávno publikovaném testamente Jana IV. Popela z Lobkovic sepsaném v roce 1570,^{54/} v němž ustanovil Jana z Vartenberka jedním ze sedmi mocných otcovských poručníků nad svým majetkem a svými dětmi, mluví původce závěti o své dceři jako „paní Janové z Vartemberka“. Je tedy zřejmé, že manželkou Jana z Vartenberka nemohl být nikdo jiný, než Dorota (* 6. února 1545),^{55/} dcera Jana IV. (st.) Popela z Lobkovic na Horšovském Týně (* 1510–† 1570), nejvyššího purkrabí Českého království, a Anny z Bibrštejna. Dorota se tak přivdala na panství, jehož součástí byla ves Újezd, odkud pocházel nejstarší známý předek rodu Lobkoviců Mareš (Martin) z Újezda.^{56/} Její starší sestra Veronika se přivdala již v roce 1556 na Zákupy jako manželka Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.^{57/}

O tři roky později, v roce 1580, se Jan oženil podruhé.^{62/} Pro novou manželku nešel ve svém hledání daleko. Jeho novou ženou a matkou jeho dětí se stala Dorotina sestřenicí Anna Barbora s neměně významnými předky. Po matce pocházela z rodu, v němž figurují knížata Minstrberská a Zaháňská, potažmo i český král Jiří z Poděbrad.^{63/} Byla dcerou Kryštofa staršího Popela z Lobkovic na Bílině a na Kostí (* 1513–† 1590) a Anny z Bibrštejna.^{64/} Podle údajů v genealogiích se měla narodit v roce 1570,^{65/} takže by jí v době sňatku bylo 10 let. Jednak však údaj o jejím narození nemusí být spolehlivý, druhak její nízký věk v době sňatku nemusí vyvolávat překvapení, protože mohlo jít o datum uzavření svatební smlouvy nebo uzavřené manželství nemuselo být konzumováno.^{66/} Překvapovat by však mohlo její mládí v případě narození dětí, z nichž údajně první měla být dcera Anna, která by se musela narodit již v roce 1582. Zemřela však v mladistvém věku, někdy před rokem 1597 a jako další přišel na svět v roce 1583 chlapec jménem Adam Kryštof, který však následujícího roku, 18. března 1584, zemřel také.^{67/} Jako poslední se již předtím narodil druhý a poslední syn, který přišel na svět 12. ledna 1584 a dostal stejné jméno – Adam.^{68/} Snad se rodiče domnívali, že jeho starší bratr Adam Kryštof se delšího věku nedožije. Nejspíše se však jedná o chybný přepis nápisu na Adamově rakvi, neboť v kronice Hanse Kriescheho je uvedeno datum 10. června a Melchior Poppius ve svém popisu pohřbu otce Jana a syna Adama v roce 1595 uvádí datum Adamova narození 13. června 1584. V latinsky psaném nápisu je uvedeno „12. Janu.“ (tj. 12. ledna), což je patrně chybně čtené datum „12. Junii“ (tj. 12. června).^{69/}

Obr. 6. Zaniklý farní kostel sv. Petra a Pavla na výřezu z veduty tzv. tovaryšského listu z let 1762–1779, barevně vyznačena jižní kaple s hrobkou Vartenberků (sbírka autora).

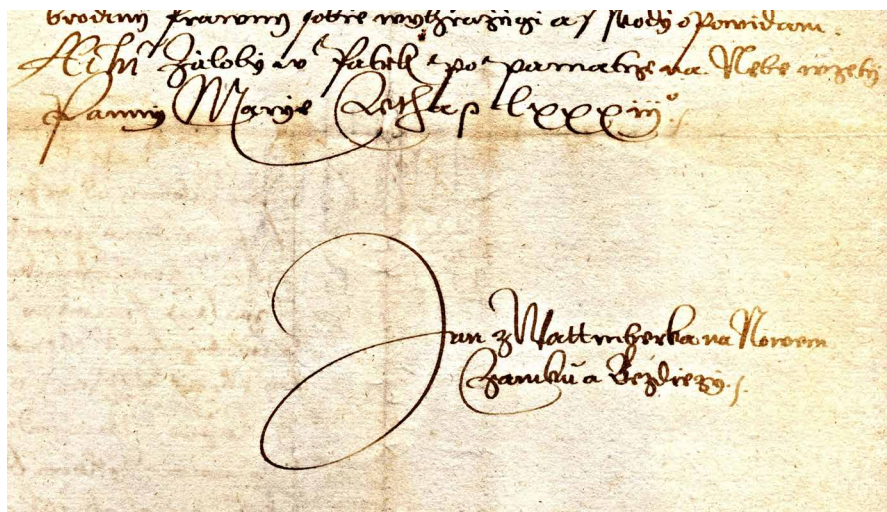
V roce 1575 dosáhl Jan z Vartenberka u císaře Maxmiliána II. propuštění svého panství z manské závislosti a jeho vložení jako dědičného majetku do desek zemských.^{70/} Za vlády Jana z Vartenberka patřilo k spojenému Lipskému a Novozámeckému panství město Lipá, tři městečka – Holany, Jestřebí a Jezvě, 41 ½ vesnice (podle urbáře), celkem asi s 950 osedlými. Na panství fungovaly v režii tři hospodářské dvory: jeden u Nového Zámku s 60 dojnici, další dva v Lipém u zámku a v Robči s 50 dojnici, u Hradiště (u Drchlavy) byl ovčín s více než 1000 ovcí. Kromě nich ještě nutno zmínit dva poplatné dvory: v Dolní Libchavě a ve Chvistci. Na panství bylo deset mlýnů: Velký a Malý mlýn v Lipém, pod Novým Zámkem, v Robči, v Holanech (tj. Rybnovský), v Jestřebí, v Jezvě, Güssenmühle (u Veselí), v Písečné a v Kvítkově (pravděpodobně mlýn pod bezejmenným hradem v Pekle, mylně nazývaným Frydlant). Dále dvě štěpnice (tj. ovocné sady), jedna u dvora v Robči, druhá u Červeného domu v Lipém, devět kaprových rybníků s násadou 1020 kop a 8 výtazních rybníků se vsázkou asi 800 kop, lesy, potoky a řeka Ploučnice. Okolo zámku Vítkovce (dnes mylně nazývaném Vříšek) byla obora, kde bylo chováno přes 100 kusů divoké zvěře, pak štěpnice a bažantnice. Cihelna u Nového Zámku byla užívána pro zámeckou potřebu. Na panství byly s právem podacím čtyři farní kostely a pět filiálních. Vinice ve Stračím dávaly ročně 2–3 sudy vína. Panství vynášelo roční rentu 24.000 kop míš. grošů a v roce 1622 bylo odhadnuto celkem na 154.528 kop míš. grošů.^{71/}

62/ Panáček ed. 2016, s. 54–55, fol. 11.

63/ Podrobně o Barboře Vartenberské z Lobkovic viz Honc 1988, s. 97–100.

Obr. 7. Podpis Jana z Vartenberka na listu radě města Roudnice z roku 1583 (SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3546).

64/ Nápadné je shodné jméno manželky obou bratrů. Jan IV. se údajně oženil s Annou z Bibrštejna 3. listopadu 1535 a manželka zemřela 16. září 1554, jeho bratr Kryštof se oženil v roce 1550 a manželka zemřela až v roce 1593. Manželka Jana IV. byla dcerou Jáchyma z Bibrštejna na Frýdlantě, manželka Kryštofova byla dcerou Jeronýma z Bibrštejna na Kostí (Kasík – Mašek – Mžuková 2002, s. 81). Jejich otcové byli bratři, takže stejnojmenné manželky Jana IV. a Kryštofa Popela byly sestřenicemi. Z manželství Jana IV. z Lobkovic s Annou z Bibrštejna vzešlo 13 dětí, ale žádná z dcer se nejmenovala Barbora. Potvrzuje to archivní dokument z Moravského zemského archivu v Brně, Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, sign. G 140, inv. č. 2946: „Pamiet Anebo Poznamenany Vrozeného Pana Pana Jana Mladssihho z Lobkowyz a Urozené pany pany Anny z Bibersstegna Manzielky Geho kterého Czasu sau w staw Manzielsky spolu wstapily“, jenž vypočítává Janovy potomky zplomené s Annou z Bibrštejna až do jejího úmrtí (za informaci děkuji Stanislavu Kasíkovi). Druhá Janova manželka Bohunka z Rožmberka zemřela po necelých dvou letech manželství na mor bez potomků a se třetí manželkou Alžbětou z Roggendorfu měl Jan ještě tři děti, žádná však se jménem Barbora. Nutno ještě uvést, že genealogický web Patricus uvádí u Jana IV. z Lobkovic jako vůbec jeho první dítě dceru Barboru, která měla být provdána za jakéhosi Vartenberka. Její existence je však nepravděpodobná, neboť mezi sňatkem s Annou z Bibrštejna 3. listopadu 1535 a narozením dalšího dítěte, dcery Anežky, 21. října 1536 je rozmezí necelých 12 měsíců. V nepravděpodobném případě její existence by tato Barbora byla o 6 let starší než Jan z Vartenberka. A nejen to. Barbora z Lobkovic porodila ještě svému třetímu manželovi Václavu Berkovi z Dubé, kterého si vzala po roce 1602, tři děti, posledního Adama Gottfrieda v roce 1604. V té době by této Barboře bylo téměř 70 let!

Stejně jako jeho otec a spolujitelé města a panství z rodu Berků z Dubé – Zikmund a jeho syn Jetřich Jiří – byl Jan z Vartenberka protestant, ale byl jako protestant tolerantní a stýkal se s představiteli obou církví. Již v době, kdy se ujal svého dědictví, se protestanství, zvláště luteránství, podporované oběma vrchnostmi rozšířilo po celém okolí. I někteří katoličtí faráři přestoupili k protestantismu. V Lípě se v roce 1573 naposledy až do vypovězení protestantů konal dříve oblíbený průvod na svátek Božího Těla, jehož se zúčastnila i paní na Novém Zámku – Dorota z Vartenberka.^{72/} V Lipském děkanátu, který původně obsahoval 34 far, bylo v roce 1573 pouze 9 katolických farářů. Na synodu, kterou svolal toho roku za účelem posílení katolické víry na 16. června do Zákup Zbyněk Berka z Dubé za účasti pražského arcibiskupa Antonína Bruse z Mohelnice, dorazil z kolatorství Jana z Vartenberka pouze jediný katolický farář – Řehoř Novák z fary v Pavlovicích, která měla dvě filiálky – v Chlumu a v Drchlavě.^{73/}

Jan z Vartenberka, jehož většina známých listů a listin včetně jeho vlastního testamentu je psána česky (obr. 7), tíhl po matce také k německému prostředí a v protestantské oblasti pochopitelně k Wittenbergu. Odtud přišel v roce 1578 do Lípy právě Melchior Popp (latinsky Poppius), původně plaský cisterciák, který zde začal pomáhat katolickému faráři při kázáních. Jan z Vartenberka mu propůjčil faru v Pavlovicích, kterou předtím opustil katolický farář Matthias Stueler. Melchior Popp uspořádal svoji veřejnou svatbu v Lipém a přestěhoval se s manželkou do Pavlovic, kde změnil církevní řád a začal zde kázat německy. Jako protežovaný predikant Jana z Vartenberka získal záhy významnou faru v Holanech, kde byl též literárně činný.^{74/}

Jak již bylo řečeno, stýkal se Jan s osobami obojího vyznání. Kromě luterána Poppa to byl také katolík Valentin Frumald, od roku 1574 farář v Dobranově a od roku 1592 představený plaského probošství u sv. Maří Magdaleny. Ve stejné době musel Jan z Vartenberka řešit otázku obsazení úřadu faráře v Lipém, na níž se neshodl se spolujitelem města, jímž byla tehdy Kunhuta z Eberštejna jako poručnice vnuka Adama Berky z Dubé, ale nemohli se shodnout ani lipští měšťané, rozpolcení mezi obě víry. Jana vázal patrně s proboštem Frumaldem poměrně úzký vztah, neboť máme zprávy o tom, že se Frumaldovi v roce 1594 svěřoval se svým snem a téhož roku spolu četli jakousi českou kroniku („*Böhemischen Chronika*“), patrně kroniku Václava Hájka z Libočan.^{75/} Samozřejmě česky, neboť Kronika česká vyšla v roce 1541 a teprve v roce

1598 byla poprvé vydána v německém překladu. Po smrti Jana z Vartenberka se také Valentin Frumald vzdal v roce 1596 úřadu probošta, neboť – jak sám uvedl – „jeho snaha a úsilí ničeho nepřinášely“.^{76/}

Tolerantní přístup k otázce náboženství se u Jana z Vartenberka projevil také ve volbě své druhé manželky. Přestože se i u Lobkoviců příslušníci některé z větví přiklonili k luteránství, pocházela Barbora z přísně katolické bílinské větve Popelů z Lobkovic a její otec Kryštof Popel byl znám jako podporovatel jezuitů. Příchod nové katolické manželky na Nový Zámek lze pravděpodobně dát do souvislosti s obnovou či dokonce zbudováním kostela jižně od tehdy teprve nedávno vzniklých Zahrádek. Nejen, že nese patrocínium shodné se jménem Janovy nové manželky, tedy zasvěcení sv. Barboře,^{77/} ale na ohradní zdi hřbitova vystupuje z kamene letopočet 1582 a nejstarší zdejší farní matrika pocházela z roku 1581.^{78/} Navíc ještě za Barbořina panování na Novém Zámku v letech 1599 a 1600 byla zvonice u kostela opatřena dvěma novými zvony, odlitými zvonaři Paulem Mönchem a Urbanem Schoberem v České Lípě.^{79/} Nápis na větším zvonu (952 kg) z roku 1600 jmenoval Barboru z Lobkovic jako úřadující vdovu na Novém Zámku a již zmíněného zdejšího faráře M. Melchiora Poppia.^{80/} Zatímco věž zvonice, v níž byly zvony původně zavěšeny, pochází z konce 15. století,^{81/} kostel z doby Barbory z Lobkovic dnes již neexistuje. Presbytář pocházející snad ze starší stavby byl doplněn na konci 18. století (snad 1799) novou kostelní lodí a celý objekt byl barokně upraven.^{82/} Poté začal sloužit i jako rodová hrobka Kouniců na Novém Zámku.

Jan z Vartenberka byl skutečným renesančním velmožem, neboť tomu odpovídalo jeho bohatství i způsob života. Podle pozdějšího svědectví jeho bývalého hejtmána Petra Tendela z Pschal a Eggenfeldu^{83/} vedl na Novém Zámku v Zahrádkách vlastní dvůr ve velkém stylu „jako nějaký kníže“.^{84/} Čtyřkřídlý zámek s věžemi v rozích, s fasádou zdobenou psaníčkovým sgrafitem a střechou pokrytou taškami, byla skvěle zařízená renesanční rezidence s mnoha sály a světnicemi, s vlastním vodovodem přivádějícím vodu ze mlýna pod zámkem pomocí čerpadla, vybavená ovocnou a bylinnou zahradou a včelínem. Jan zde byl se svou manželkou obklopen vlastním dvorem složeným z okolní šlechty a početným zástupem služebnictva. Pod zámkem fungoval pivovar, kde se uvařilo týdně na 30 sudů piva, které se zkonsumovalo na zámku a v okolních vesnicích, neboť Lípa a městečka Holany, Jestřebí a Jezvė měla vlastní pivovar.^{85/}

Oba majitelé města, Jan z Vartenberka a Jetřich Jiří Berka z Dubé a Lipé, se snažili zvelebovat své hlavní město panství – Českou Lípu. Roku 1574 vydala rada města nové artikuly cechu pekařů udělené oběma šlechtickými majiteli panství Janem z Vartenberka a tehdy ještě Kunhutou Berkovou jako poručníci syna Jetřicha Jiřího Berky,^{86/} který pak spolu s Janem z Vartenberka k tomu přidal v roce 1581 obnovené cechovní privilegium pro cech tkalců.^{87/} Na žádost purkmistra a městské rady pak 16. září téhož roku potvrdil česky psanou listinou císař a král Rudolf II. městu všechny majestáty, výsady a práva, udělená předchozími majiteli a panovníky.^{88/}

Česká Lípa měla podle odhadu v té době asi 2000 obyvatel.^{89/} Druhá polovina 16. století pod vládou protestantských majitelů Vartenberků a Berků z Dubé byla pro město dobou rozkvětu a město zažívalo i jakýsi stavební boom. V létě roku 1575 se stavěl jez u Malého mlýna před městem, v následujícím roce byla postavena věž Zádušní brány, roku 1579 byl zbudován jez u Velkého mlýna ve městě a zřízen nový hlavní oltář ve farním kostele sv. Petra a Pavla. V dalším roce byly postaveny varhany v kostele Panny

65/ Kasík – Mašek – Mžýková 2002, s. 92 [litanie bílinská č. 53].

66/ Jak uvádí J. Petrář (1985, s. 313), u aristokratických sňatků církev považovala za limit „dokonaného manželství“ dvanáct nebo dokonce i sedm let u dívek.

67/ Panáček ed. 2016, s. 54–55, fol. 12; s. 56–57, fol. 13r. Genealogický web <https://patricus.info/> sice uvádí ještě syna Jiřího, který měl zemřít až po roce 1623, ale zde jde patrně o mylku.

68/ Datum narození vychází z náhrobku, který býval ve vartenberské hrobce v kostele sv. Petra a Pavla (Panáček 2010, s. 47).

69/ Panáček ed. 2016, s. 56–57, fol. 13v; Stellzig 1883, s. 276. Na rozpor v datech upozornil již M. Starý (2017, s. 84–85).

70/ NA Praha, DD 52, pag. 161; DZV 18, fol. M 23r–26r; Rezek 1876, s. 480.

71/ K sestavení stručného celkového přehledu stavu panství na konci 16. a začátku 17. století bylo použito několika pramenů: Rybička 1860; Bernau 1883; Sedláček 1886, s. 109; Zeißler 1886; Šimák 1931; týž 1937 a 1938; SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Lípa-Nový Zámek, k. 87, Urbář panství Nový Zámek, I. a II. díl, 1619; NA Praha, SM Praha, inv. č. 2428, sign. N 19/5, Záležitosti panství Nový Zámek, Sprawa o pronagej dworow a mleynuw na panstwj Nowozamskem letha 1623, též letha 1624.

72/ Müller 1897, s. 323.

73/ Tingl 1870.

74/ Hantschel 1911, s. 430. Podrobně popisuje dění okolo Melchiora Poppa tehdejší lipský děkan Paul Weiss ve svém dopise z 15. srpna 1578 dómskému probošтови v Praze (text dopisu viz Wolkan 1883, s. 8).

75/ Wiechovsky 1911, s. 95–96.

76/ Scheinpflug 1876, s. 101.

77/ Takto již soudil A. Paudler (1895, s. 26).

78/ Jak uvádí F. Hantschel (1911, s. 867), v jeho době matrika ještě existovala. Nejstarší dnes dochovaná matrika fary u sv. Barbory pochází z roku 1656.

79/ Panáček 2013, s. 55 a 63. Oba zvony byly zrekvírovány v době 1. světové války.

80/ Paudler 1895, s. 23-24.

81/ Podle zjišťovacího archeologického výzkumu v roce 1976 – viz Gabriel 1985, s. 320.

82/ Podle stručných zmínek ve starší literatuře. Stavebně historický průzkum zde dosud nebyl proveden.

83/ Svědectví z roku 1630 publikoval J. Bergl (1937, s. 27). Jiné prameny uvádějí přídomek tohoto rodu též ve znění „z Tschall a Ehrenfeldu“ nebo „z Ekenfeldu“.

84/ Bergl 1937, s. 27, pozn. **.

85/ Pro Jezvé vydal Jan z Vartenberka v roce 1577 privilegium na vaření a prodej piva a právo svobodného šenku v obvodu půl míle. Pivovar stával uprostřed návsi a jeho budova byla zbořena v roce 1949.

86/ SOKA Česká Lípa, Cech pekařů Česká Lípa, listina inv. č. (139)2.

87/ SOKA Česká Lípa, Cech tkalců Česká Lípa, inv. č. [225]3.

88/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, listina inv. č. 14. Viz též Gajdošík 2003.

89/ Panáček 2012, s. 8.

90/ Willomitzer 1882.

91/ Panáček 2018, s. 127-131.

92/ Panáček 2006.

93/ Zoubek 1870, s. 613.

94/ DL, s. 29-31, č. 7.

95/ Šimák 1930, s. 146-147.

96/ NA Praha, DZV 65, fol. S 6.

97/ DL, s. 33-35, č. 8.

98/ DL, s. 37-39, č. 9. Les v Hákově ležel pravděpodobně severozápadně od Starých Splavů.

99/ NA Praha, DZm 236, fol. W 18; Sedláček 1895, s. 27.

100/ Jeho náhrobník z roku 1591 je v kostele sv. Barbory v Zahrádkách. Wolfgang Tendel byl předtím hejtmanem Berků z Dubé na Zákupcech a vlastnil mlýn v Heřmaničkách (Vogel 1896, s. 340).

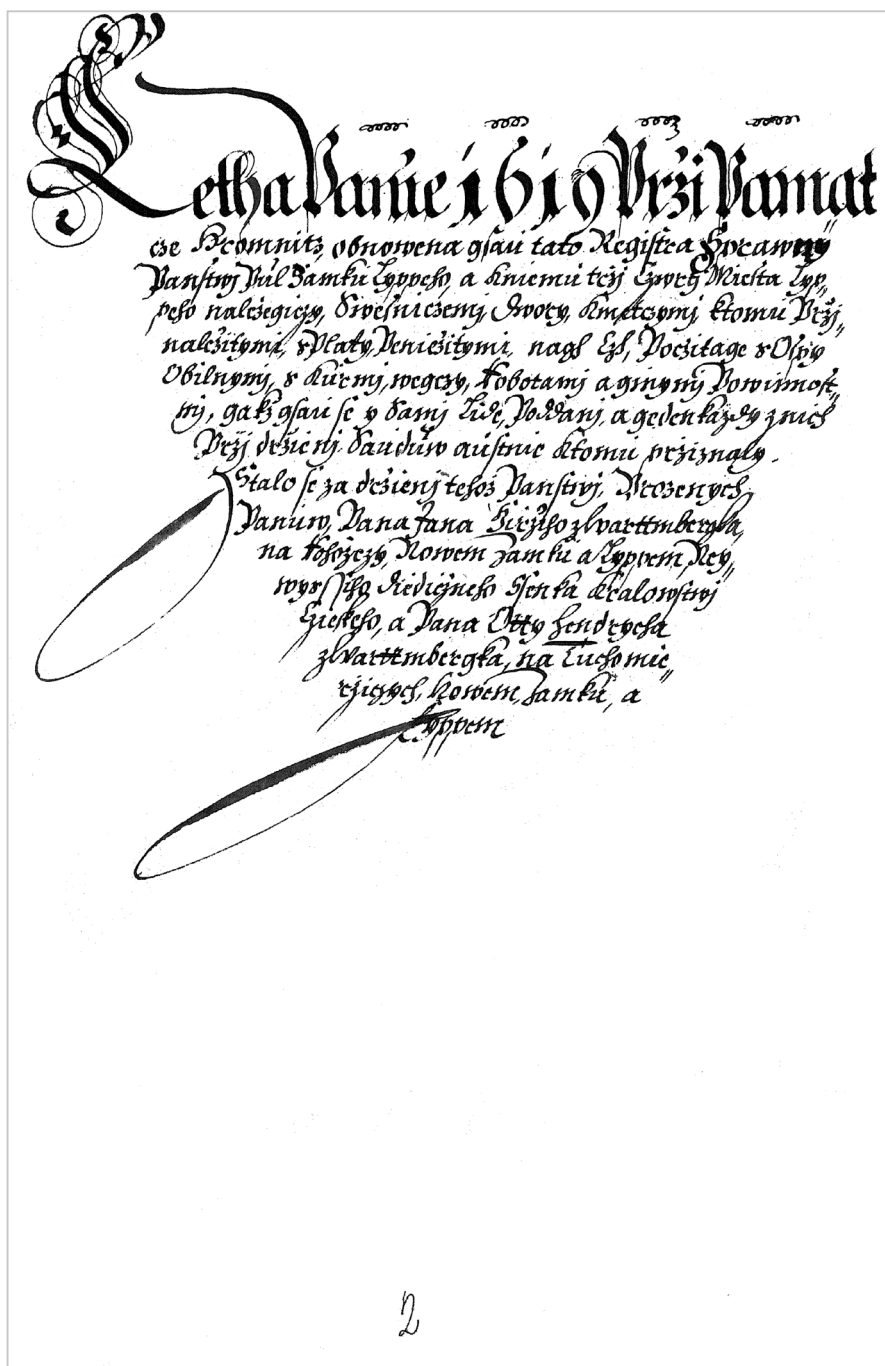
101/ Martin 1882; Paudler 1901, s. 14. Náhrobník Wolfa ze Salhausenu z roku 1596, dříve na hřbitově u kostela sv. Vavřince v Jezvé, je dnes umístěn uvnitř kostela vlevo od vchodu.

Marie, zřízena strážnice u Dlouhé brány, v roce 1582 byl postaven most přes ramięno Ploučnice před Dlouhou branou a prováděna dlažba před rychtou. V následujících letech probíhaly další práce na městských branách: stavební úpravy Dlouhé a Křížové brány, dokončování a vybavování Zádušní brány, v letech 1579–1580 velké stavební opravy Mariánské brány a mostu před ní. Došlo i na samotné hradby, které se konečně po delší době v 80. a 90. letech 16. století dočkaly opravy na celém obvodu města. V roce 1583 byl postaven Jetřichem Jiřím Berkou letohrádek Červený dům a ve městě vznikla škola vyššího typu, zvaná „latinská“. Velkou stavební akcí města byla stavba městského špitálu sv. Vavřince v letech 1586–1588 a ve stejné době probíhala stavba nového mostu přes Ploučnici u kostela sv. Maří Magdaleny.^{90/} Dokladem hospodářského rozmachu je velký počet městských knih vznikajících v té době: z roku 1576 pochází první svazek purkmistrovských rejstříků, obsahujících městské účetnictví a vedených od té doby nepřetržitě, z roku 1580 pocházejí špitální počty a od roku 1585 jsou také vedeny kostelní počty sv. Petra a Pavla. Oblast civilního soudnictví reprezentuje sirotčí kniha z roku 1584 a kniha posledních vůlí z roku 1587, do kategorie trestního soudnictví spadá kniha útrpného práva z roku 1571, tzv. Liber criminalium.^{91/} Jak bylo již zmíněno, měla Lipá již od 14. století městský pivovar a na předhradí zde měli spolujednatelé města Berkové z Dubé vlastní pivovar, zmíněný poprvé v roce 1502 při jejich dělení.^{92/}

I o své Bezděžské panství Jan z Vartenberka pečoval. V roce 1576 schválil česky psanou listinou artikuly cechu krejčích v Doksech a roku 1579 schválil mšenským měšťanům stavbu nové sladovny „k dělání sladu i k vaření a prodávání piva.“^{93/} V roce 1580 udělil městečku Doksy právo svobodného odkazu jeho obyvatel s podmínkou poslední vůle, řádně pořízené před konšely a písařem.^{94/} Již o deset let dříve, v roce 1570, daroval svému úředníkovi na Bezděžu a Doksech Damiánovi z Pejclsdorfu, díky jehož dobrému vedení panství vzkvétalo – snad k jeho svatbě, jak uvádí J. V. Šimák - dědičně dvůr Skaluku a vsi Starou a Novou Skalku.^{95/} Ke dvoru ve Vísc (jv. od Bezdědic), koupenému pak Damiánem v roce 1580, mu Jan z Vartenberka k ruce jeho manželky Gertrudy z Lutic prodal v roce 1582 druhý dvůr poplužní v téže vsi za 1000 kop grošů českých.^{96/} V roce 1586 povolil témuž Damiánovi z Pejclsdorfu na Skalce prodej šosovního dvora Nauřeččí městu Doksy, přidal městu na tu koupi sto kop mišeňských grošů, ale s výminkou, aby toho místa neužívali na stavbu nebo nepronajímali, nýbrž tam měli pole a pastviny.^{97/} V roce 1592 pak společně s manželkou Barborou z Lobkovic směnili s městečkem Doksy svůj les, táhnoucí se od Doks k Břehyni, za les v Hákově.^{98/} Protože Jan potřeboval pro své občasně pobyty na panství nějaké sídlo a starý hrad Bezděz byl pro takové účely nepohodlný, nechal vystavět v Doksech prosté zámecké stavení, patrně na místě pozdějšího zámku. Jak je doloženo v roce 1607, Barbora z Lobkovic v něm později přebývala.^{99/}

Prvním známým hejtmanem na panství, tehdy ještě na Novém Vítkovci, byl v roce 1556 Kryštof Plot z Konařin. Po něm známe v roce 1575 Petra Tendela z Pschal a Eggenfeldu, pak roku 1578 Kryštofa Maxe z Maxů, poté následoval do své smrti v roce 1591 Wolfgang Tendel z Pschal a Eggenfeldu.^{100/} Dalším známým novozámeckým hejtmanem byl v letech 1592–1600 Fridrich Rožnovský z Křtěnova. Ten se v jednom zápisu z roku 1594 označuje jako „v Rybnově“, takže tam měl asi své sídlo. Svého hejtmana měl Jan z Vartenberka také v Jezvé, kde se s tímto úřadem v letech 1569–1596 připomíná Wolf ze Salhausenu, jenž zde vlastnil mlýn a statek.^{101/}

V době panování Jana z Vartenberka na Novozámeckém a Lipském panství byl v roce 1579 pro potřeby panských úředníků založen urbář, tj. soupis povinností poddaných vůči

Obr. 8. Titulní strana urbáře Novozámeckého panství z roku 1619 [SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Lípa-Nový Zámek, k. 87, Urbář panství Nový Zámek, III. díl, fol. 2r].

vrchnosti. Povinnosti poddaných tvořily peněžní platy, naturální dávky nebo robota, přičemž jednotlivé druhy se mohly navzájem doplňovat. Platy a dávky se vybíraly dvakrát do roka, na jaře (na sv. Jiří) a na podzim (na sv. Havla). Jak víme z textu samotného urbáře,^{102/} nebyl tento soupis prvním, ale stejně jako předchozí se i tento bohužel nedochoval. V letech před 2. světovou válkou si jej vypůjčil z novozámeckého archivu spolu s mladším urbářem z roku 1619 (obr. 8), jenž je v podstatě opisem staršího, historik J. V. Šimák, aby jej publikoval. Edice urbáře s paralelně připojeným urbářem z roku 1619 vycházela na pokračování v časopise Bezděz, ale vlivem válečných událostí nebyla do-

102/ Šimák 1937, s. 80.

končena.^{103/} Spolu s mladším urbářem je dnes pro historiky cenným zdrojem informací o stavu panství na přelomu 16. a 17. století. Podiv budí fakt, že na rozdíl od urbáře z roku 1619, který měl J. V. Šimák vypůjčený také a dnes je uložen ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích (pobočka Děčín), je urbář z roku 1579 nezvestný!

Významným zdrojem hospodaření bylo na obou Janových panstvích rybníční hospodářství. Základem byly dvě velké rybníční pánve: na Mlýnském potoce a na Bobřím potoce.^{104/} Na Mlýnském potoce^{105/} to vedle řady menších rybníků byl hlavně Břehyňský a Velký rybník u Doks (dnes zvaný Máchovo jezero). Na Bobřím potoce kromě dalších to byly zejména rybníky Milčanský, Holanský, Nohavice a Mnichovský rybník.^{106/} Většina jich byla založena již za Janových předchůdců na obou panstvích, ale dobře udržovány za jeho vlády přinášely podstatný příjem do novozámecké pokladny. Na rozdíl od obecného mínění velký Hirnsenský (dnes Novozámecký) rybník za Jana z Vartenberka patrně ještě neexistoval nebo ne v dnešním rozsahu. Podle posledních zjištění došlo k jeho rozšíření do maximální rozlohy (až 300 ha) pravděpodobně až za vlády posledního Vartenberka z děčínské větve na Novém Zámku v letech 1608–1617.

Jak již bylo uvedeno, asi od roku 1566 byl Jan z Vartenberka zástavním držitelem Bezděžského panství. Rok po svém druhém sňatku, v roce 1581, pojistil na něm 6250 kop grošů pražských jako věno své manželky Barbory z Lobkovic.^{107/} V roce 1588 bylo panství Bezděz vyplaceno a královskou komorou prodáno Janovi staršímu z Valdštejna do dědičného vlastnictví. Jelikož se kupující nechtěl se zástavním držitelem o výplatu soudit, postoupil Bezděžské panství v roce 1589 Janovi z Vartenberka.^{108/} Téhož roku provdal Jan z Vartenberka dceru Alžbětu (Elišku) z prvního manželství s Dorotou z Lobkovic za Zikmunda z Vartenberka (* 1567–† 1608) z českokamenické pošlosti děčínské větve, vlastně jejího vzdáleného bratrance. Oba manželé se pak po letech, v roce 1601, stali majiteli Novozámeckého a Lipského panství (obr. 9).

Poslední léta života Jana z Vartenberka

V posledních letech svého života uskutečnil Jan z Vartenberka spolu s manželkou několik majetkových transakcí. V roce 1591 koupila Barbora Vartenberská z Lobkovic od Friedricha Rodowitze z Friedersdorfu statek Svojkov s tvrzí a dvorem poplužním, ves Svojkov, Malý Bor (*Heida*) a Plesa (*Ples*) s dalším příslušenstvím za 9000 kop grošů míšeňských.^{109/} Friedrich Rodowitz z Friedersdorfu, který již před rokem 1579 koupil poplužní dvůr Chvistec u Pavlovic, tím řešil zadlužení svého svojkovského statku a traduje se, že před prodejem v roce 1590 dřevěné části hradu Svojkov se svojí rodnou světnicí spálil.^{110/}

Velká majetková změna, týkající se zámku v České Lípě, nastala 12. července 1591, kdy Jan z Vartenberka na Novém Zámku a Bezděži prodal Kunhutě Berkové, rozené hraběnce z Eberštejna, tehdy poručnici vnuka Adama Berky, dvě čtvrtiny lipského zámku za 1000 kop grošů českých.^{111/} Do té doby stále patřila polovina lipského zámku Vartenberkům. Jan patrně usoudil, že pro něj nemá vlastnictví části zámku v Lípě smysl, a tak od té doby bylo staré rodové sídlo Berků z Dubé opět celé v jejich majetku.

Ne všechna panství se těšila takové hospodářské prosperitě, jako domínia Vartenberků. Na jihozápadě sousedilo Novozámecké panství se spojeným panstvím Stvolíncko-Helfenburským. V roce 1591 získal bývalé panství Kurzbachů z Trachenburka Joachim Malcán z Pencilínu, svobodný pán na Miliči a Pencilínu. Bylo to však nevděčné dědictví,

103/ Šimák 1937; týž 1938.

104/ Panáček 1999; týž 2000.

105/ *Dnes mylně nazývaný Robečský potok. Potok tekoucí od Břehyňského přes Velký do Novozámeckého rybníka, kde se sléval s Bobřím potokem, byl na starších mapách nazýván vždy jako Mlýnský, ojedinelé Starosplavský (Thammühl Bach). Jméno Robečský nesl až od svého výtoku z dnešního Novozámeckého rybníka.*

106/ Mnichovský rybník ležel v údolí pod kostelem sv. Barbory u Zahrádek a na západě dosahoval až ke kamennému mostu v lipové aleji vedoucí od Zahrádek k bažantnici. Byl vypuštěn ve 2. polovině 18. století.

107/ NA Praha, DZV 21, fol. F 6r–6v. S chybnou citací (DZV 20, fol. F 6–6v) a s chybným vrocením 1580 uvedeno v nové edici Českých hradů F. A. Hebera (2006, s. 27, pozn. 19).

108/ NA Praha, DZV 24, fol. L 19v–21r.

109/ NA Praha, DZV 26, fol. B 13r–14r; 168, fol. A 25r–26v.

110/ Sedláček 1923, s. 192.

111/ NA Praha, DZV 26, fol. B 14r–15r; 168, fol. A 26v–28r.

ZIKMUND (z děčinské větve Vartenberků)

(1408–†1438)

1437 koupil Milčany, založil Rybnov

1. ψ Markéta z Kekeřic 1422, 2. ψ Anežka ze Šternberka 1427

JINDŘICH

(† po 1443)

JAN ?

(† př. 1532)

ψ Anna Šliková

KRYŠTOF

(* ok. 1454–† po 1489)

zdedil Rybnov, ok. 1480 koupil Jestřebí

ψ Alena z Čečelic

JAN

(* 1480–† 1543)

př. 1509 koupil čtvrť Křížovou
(měl do 1511)

ψ Veronika z Leskovce ok. 1515

ZIKMUND

(* ok. 1483–† po 1505)

zdedil Jestřebí
bezdětný**VÁCLAV**

(* ok. 1485–† 1552)

zdedil Rybnov a po 1505 Jestřebí,
1532 koupil Chudý Hrádek,
1532 koupil čtvrť Dlouhou a Křížovou
1. ψ (?) Markéta z Gutštejna 1520
2. ψ Kateřina z Hungerkoštu 1540–41**POŠLOST****Hrubý Rohozec**
(do 1647)1547–1556 byl postaven Nový Zámek
1553 vdova Kateřina z Hungerkoštu
koupila čtvrť Zádušní**JAN starší**

(* 1542–† 1595)

1560 dědil celé panství, ok. 1566 koupil Bezděz

1. ψ Dorota z Lobkovic, 2. ψ Anna Barbora z Lobkovic 1580

KRYŠTOF

(* ok. 1545–† po 1552)

ELIŠKA

(† 1604)

ANNA

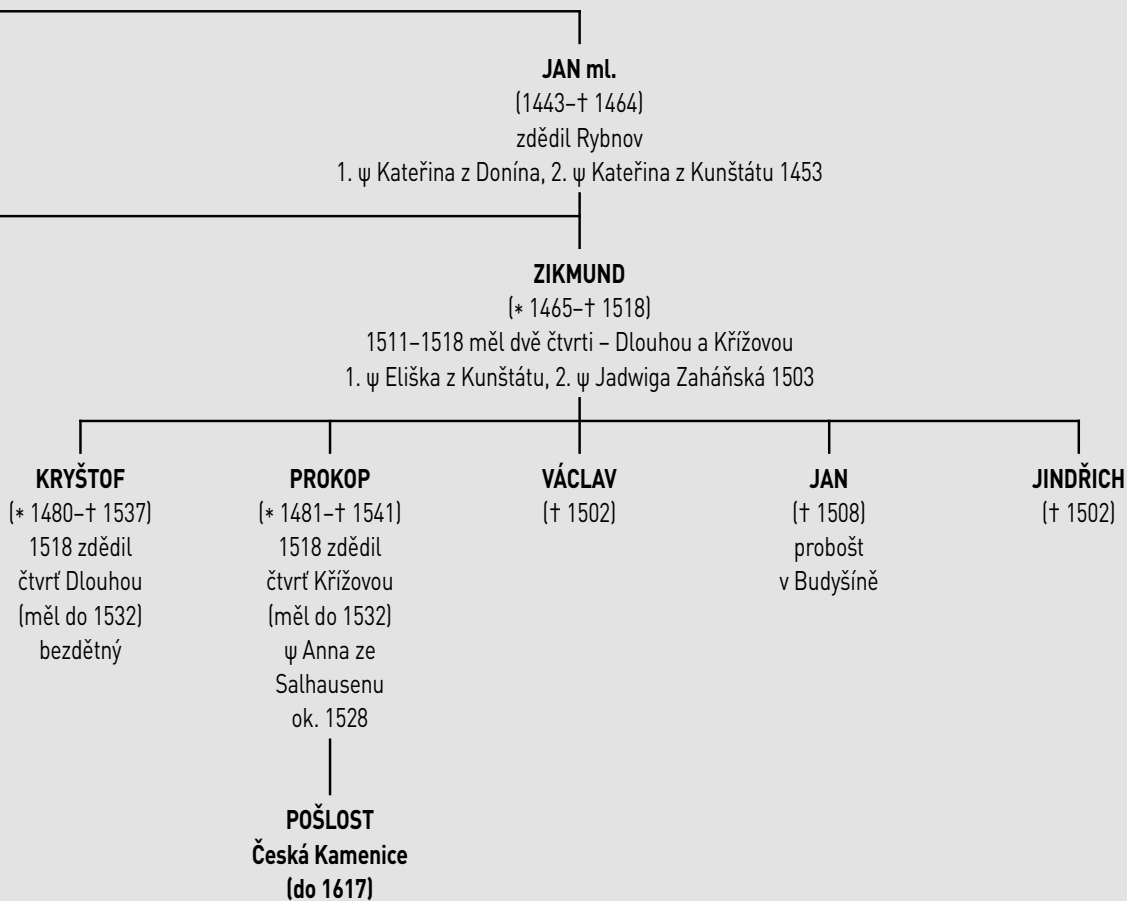
(† př. 1597)

ADAM KRYŠTOF

(* 1583–† 1584)

ADAM

(* 1584–† 1595)

Obr. 9. Rozrod Novozámecké pošlosti a dalších členů Děčínské větve rodu Vartenberků, kteří se podíleli po roce 1502 na získání čtvrtin rozděleného Lipského panství (sestavil autor).

neboť se ihned ukázalo jeho velké zadlužení. Joachim Malcán tedy přistoupil k jeho rozprodávání.^{112/} Jako poslední část bývalého Helfenburského statku prodal v roce 1593 Joachim Malcán na Milíči a Pencelínu poplužní dvůr Obrok, vsi Tuhaň s kostelním podacím, Tuhanec, Domašice a Pavličky za 14500 kop grošů míšeňských Janovi z Vartenberka, který je připojil k Bezděžskému panství.^{113/} Vzápětí téhož roku zapsal Jan panství Bezděz i s vesnicemi bývalého Helfenburského panství své manželce Barboře z Lobkovic.^{114/} V souladu s tím byl výše zmíněný zápis Barbory z roku 1581 na 6250 kop na Bezděžském panství vymazán, což Barbora v deskách zemských v roce 1593 potvrdila.

Mezi základní povinnosti křesťana patřilo sepsání poslední vůle, přičemž zemřít bez posledního pořízení se počítalo mezi závažné hříchy. V ideálním případě proto páni sepisovali své závěti s dostatečným předstihem. Nezdá se, že by tomu tak bylo u Jana z Vartenberka, neboť mezi datem sepsání testamentu a dnem úmrtí je rozdíl přesně tři týdnů. To nás přivádí k předpokladu, že důvodem Janova úmrtí byla nějaká náhlá vážná nemoc, o jejíž skutečné příčině lze pouze spekulovat.

Je však známo, že právě v období let 1585–1611 bylo Českolipsko postiženo v různých ohniscích epidemiemi černých neštovic (die Blatter) a moru (die Pest). Kronikáři Hans Kriesche a Valentin Frumald mluví v roce 1585 o 16 zemřelých na mor v Dobranově, v roce 1594 o 120 dětech zemřelých na neštovice v Lípě, v roce 1597 o moru v Písečné, pak v roce 1599 o 1190 zemřelých na mor v Lípě, dalších v Dobranově, Zákupech, Skalici, Písečné a Vlčím Dole a ještě v roce 1611 o neštovicích a moru v Písečné, v Lípě (200 dětí) a v Dobranově.^{115/} Historik Wenzel Ernst uvádí ještě širší rozpětí morových let 1582–1614, přičemž největší ataky moru ve městě byly v letech 1582, 1584, 1599, 1611 a 1614. V posledním z uvedených let prý vymřely ve městě na mor „pouze“ 3 až 4 domy.^{116/} Intenzita nákazy morem či neštovicemi byla značná a je tedy pravděpodobné, že některá z těchto dvou nemocí mohla být příčinou úmrtí Jana z Vartenberka i jeho syna Adama krátce po sobě v roce 1595.

V každém případě přistoupil Jan z Vartenberka k sepsání poslední vůle ve středu po svátku Početí Panny Marie, tedy 14. prosince 1594 na svém sídle, tj. na Novém Zámku. Navzdory výše naznačeným úvahám začíná testament po invokaci obligátní formulací:

Já, Jan z Vartmberka na Novém Zámku a Bezděži, znamená nebezpečství života lidského a jsouce při zdraví a paměti dobré, tento kšaft a pořízení o statku svém činím.

Přestože se roku 1497 vzdal Vladislav II. Jagellonský v Čechách práva na odúmrtí, potřebovali příslušníci šlechtického stavu pro svobodné nakládání se svým majetkem královské svolení ve formě mocného listu. Jak uvádí Jan ve svém testamentu, obdržel takový mocný list od Maxmiliána II. roku 1567, přestože propuštění dědictví z manství se Jan dočkal až v roce 1575.

Vlastním obsahem kšaftu bylo odkázání jeho statku a zboží, tj. Nového Zámku a statku Lipského s městem Lipým, městečky, vesnicemi, dvory poplužními, rybníky, mlýny, vodotečemi, lesy, háji, porostlinami, s pivovarem, sladovnou, s krčmami vejsadními, s chmelnicemi, štěpnicemi, zahradami, lukami a ostatním příslušenstvím, včetně půl městečka Mšena se starou tvrzí svému synovi Adamovi z Vartenberka. Pokud by Jana Pán Bůh z tohoto světa povolal ráčil, než by syn dosáhl dospělosti, určil svoji manželku

112/ Podrobně k rozprodávání zadluženého Helfenburského panství a vlastně k jeho zápisu Gabriel – Panáček – Podroužek 2011, s. 122–124.

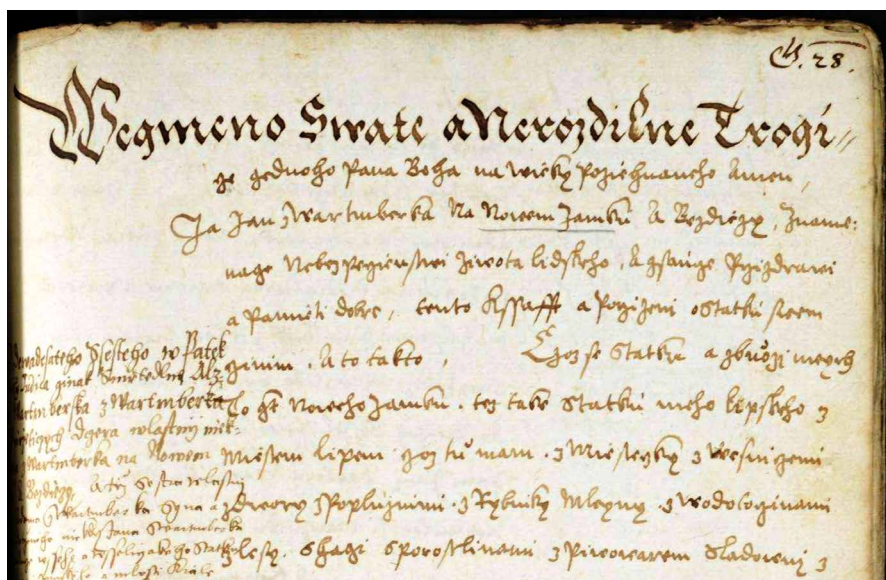
113/ NA Praha, DZV 26, fol. K 2v–3v; 168, fol. O 21v–23r.

114/ NA Praha, DZV 91, fol. H 22v–23v. S chybnou citací (DZV 94, fol. H 22v–23v) uvedeno v nové edici Českých hradů F. A. Hebera (2006, s. 27, pozn. 22).

115/ Wiechovsky 1911, s. 84, 92, 103, 105, 106, 110; Panáček ed. 2016, s. 68–69, fol. 18v.

116/ Ernst 1864, s. 17; Panáček ed. 2016, s. 104–109, fol. 39r–42r.

Obr. 10. Začátek testamentu Jana z Vartenberka z roku 1594 v deskách zemských (NA Praha, DZV 27, fol. G 28r).

117/ Mocný otcovský poručník měl v otázkách jmění v podstatě stejná práva jako zemřelý otec, takže mohl volně nakládat s majetkem poručenců bez schválení zemského soudu. Pokud jím byla určena manželka zemřelého, přestávala být poručnicí v okamžiku, kdy se opět vdala.

118/ NA Praha, DZV 27, fol. G 28r–29v. Náklady na vložení poslední vůle do desk zemských se v době Janovy smrti pohybovaly okolo 300 grošů.

119/ Údaje o narození a úmrtí obsahovaly nápisy na dnes nedochovaných cínových rakvích ve vartenberské hrobce ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě (Panáček 2010, s. 47). Pekařský mistr Hans Kriesche ve své kronice uvádí datum úmrtí Jana z Vartenberka 3. ledna (Panáček ed. 2016, s. 62–63, fol. 16v–17r).

120/ Král 2002, s. 182.

121/ Popis pohřbu Maxmiliána II. viz Sněmy české V, s. 130–133, č. 76; též Tomek 1901, s. 275–276.

122/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 93, PR III, fol. 135v, 139r, 139v.

Barboru Vartenberskou z Lobkovic mocnou otcovskou poručnicí svého syna.^{117/} Pokud by syna Adama ráčil Pán Bůh taktéž z tohoto světa povolát, náleží dědictví paní Barboře z Lobkovic, dokud svůj stav provdáním nezmění. Po její smrti by statek přešel na syny Zikmunda z Vartenberka na Kamenici z jeho manželství s Janovou dcerou z prvního manželství Alžbětou Vartenberskou. Pokud by z tohoto manželství žádných synů nebylo, měl by statek přejít na syny Karla z Vartenberka na Rohozci a Skalách. Pokud by ani synů Karla z Vartenberka nebylo, měl by statek připadnout Jaroslavu z Vartenberka, bratru jmenovaného Karla. Co se týká hotových peněz od zlata a stříbra, mají se dát nebo odkázat komukoliv podle uvážení.

Poslední vůli podepsal a zpečtil sám testátor Jan z Vartenberka a jako svědkové se podepsali a své pečeti přitiskli Jaroslav Sezima ze Sezimova Ústí a na Rochově, dědičný kraječ království Českého, Václav Berka z Dubé a z Lipého na Deštné a Baltasar Knobloch z Varnsdorfu na Stružnici. Testament byl v pondělí po sv. Třech kráľích 1595, tj. 10. ledna 1595, zapsán do kvaternu trhového desk zemských (obr. 10).^{118/} To již bylo téměř týden poté, co 4. ledna málo před 12. hodinou polední vydechl Jan z Vartenberka naposledy. Jeho syn a dědic celého majetku Adam z Vartenberka otce následoval na věčnost dvanáct dní poté, 22. ledna 1595, ve věku pouhých 11 let.^{119/}

Pohřeb Jana z Vartenberka a jeho syna Adama

Podle způsobu, jakým byl pojat celý pohřební obřad, nelze pochybovat o tom, že Jan z Vartenberka vydal již dávno před svou smrtí pokyny k přesné režii celé události. V tom se lišil od svého tchána Jana IV. z Lobkovic, který dva dny před svou smrtí 12. dubna 1570 žádal ve svém testamentu, aby jeho tělo bylo položeno „v zarmúcením pokorným a křesťanským způsobu beze vsí pejchy v Tejně Horšovským v kostele v městě“.^{120/} Na Jana z Vartenberka údajně učinil velký dojem pohřeb císaře a českého krále Maxmiliána II. v březnu roku 1577 a učinil tedy potřebná opatření, aby jeho vlastní pohřeb proběhl s obdobným ceremoniálem.^{121/} Jak bylo uvedeno již výše, dal k tomuto účelu již v roce 1584 zbudovat velkolepou rodinnou hrobku v kostele sv. Petra a Pavla. Přestože náklady na pompézní pohřeb nesla rodina zemřelých, mělo i město Lipá s pohřbem své vrchnosti nemalé náklady.^{122/}

Průběh celého ceremoniálu, který proběhl chladného zimního dne 25. ledna 1595,^{123/} známe díky popisu již výše zmíněného Melchiora Poppa, tehdy faráře v Holanech, který jej vydal v roce 1597 pod názvem „Monumentum des wolgeborenen Herrn Johann von Wartenberg, Herrn auf Neuschloss, Leipa und Bezdiez“ u Zachariase Lehmana ve Wittenbergu (obr. 11).^{124/} Kromě popisu pohřbu zahrnoval tisk i dvě kázání, která pronesl Melchior Popp: první při ukládání Jana z Vartenberka do hrobu 25. ledna 1595 v kostele sv. Petra a Pavla a druhé při prvním výročí pohřbu 25. ledna 1596 v kostele sv. Barbory u Nového Zámku. Obsah spisku nám zprostředkoval již v roce 1883 A. W. Stellzig ve svém článku.^{125/}

Po úmrtí byla těla otce a syna oděna do skvostného pohřebního roucha ze sametu a hedvábí, do sepjatých rukou jim byl vložen krásný krucifix a těla byla vložena do dřevěných rakví, poté vystavena ve smuteční síni na Novém Zámku, aby se jim mohli pozůstalí přijít poklonit. Dřevěné rakve byly pak vloženy do bohatě zdobených cínových rakví s krucifixem, vartenberským erbem, citátem z Písma svatého a nápisem s údaji o zesnulém.^{126/}

Cínová rakev Jana z Vartenberka nesla nápis:

Anno 1542, 14. Januar natus est Magnificus ac Generosus Dm. Dms. Joannes a Wartemberg, Dominus in Neo-Arce, Lipa et Bezdiez. Obiit Anno 1595, 4. Janu., paulo ante horam 12. meridianam, dum vixisset annos 52, menses 11, dies 21, horas 5, minutas.

(Léta [Páně] 1542, 14. ledna se narodil vznešený a urozený pán pan Jan z Vartenberka, pán na Novém Zámku, Lipém a Bezděži. Zemřel léta [Páně] 1595, 4. ledna, málo před 12. hodinou polední, když dosáhl [věku] 52 let, 11 měsíců, 21 dní, 5 hodin a minut.)

Cínová rakev Adama z Vartenberka byla označena:

Anno 1584, 12. Janu. Natus est Magnificus ac Generosus Dom. Adamus a Wartemberg, Dom. in Nova-Arce, Lipa et Bezdiez. Obiit Anno 1595, 22. Janu., quadrante uno post horam undecimam ante meridiem, dum vixisset annos 10, menses 7, septimanas 3, dies 5, horas 6, minutas 15.

(Léta [Páně] 1584, 12. ledna se narodil vznešený a urozený pan Adam z Vartenberka, pán na Novém Zámku, Lipém a Bezděži. Zemřel léta [Páně] 1595, 22. ledna, čtvrt hodiny po hodině jedenácté před polednem, když dosáhl [věku] 10 let, 7 měsíců, 3 týdnů, 5 dní, 6 hodin a 15 minut.)

V den Obrácení sv. Pavla, 25. ledna po ranní modlitbě u zemřelých, byly rakve uloženy na vozy pokryté až téměř k zemi černým sukem s bílým křížem nahoře a erby na stranách. Ke každému vozu bylo zapřaženo šest koní pokrytých černým sukem. Průvod se vydal na 6,5 km dlouhou poslední cestu zesnulých z Nového Zámku do kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě. Ke zdůraznění vážnosti chvíle byl za ním nesen vysoký

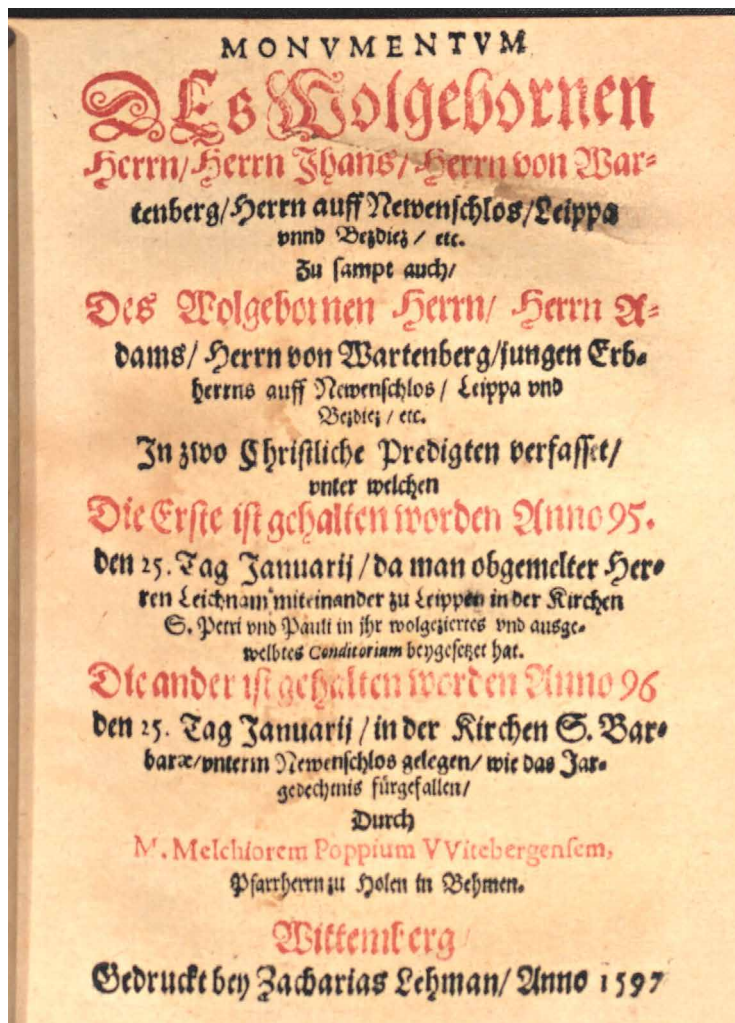
123/ Panáček ed. 2016, s. 62–63, fol. 16v–17r.

124/ Poppius 1597. Dva exempláře tohoto spisku jsou dnes uloženy ve Forschungsbibliothek Gotha a Herzog August Bibliothek ve Wolfenbüttelu. Nejsou tedy nezávislé, jak uvedla ve své disertační práci M. Tošnerová (2012, s. 100).

125/ Stellzig 1883.

126/ Willomitzer 1859, s. 53–54 [správněji Zoubek 1864, s. 46]; Panáček 2010, s. 47. Vzhledem k tomu, že neznáme cínařské značky na těchto rakvích, nelze říci, kdo byl jejich autorem. Kustod předválečného českolipského muzea Karl Bondy, který se zabýval sbírkou českolipského cínu, vyslovil domněnku, že skvělé práce cínařského řemesla, jakými byly vartenberské rakve, mohly být dílem českolipských mistrů, jejichž jména jsou známa od roku 1571 (Bondy 1937, s. 42). Podle značek na cínových rakvích blíže příbuzných Vartenberků v kostele sv. Jakuba Většího v České Kamenici zjistila H. Slavičková (2014, s. 22), že jejich autorem byl pravděpodobně cínařský mistr Wolfgang Il. Hilger z Freibergu (* 1545–† 1614), který pracoval pro kurfiřtský rod Wettinů.

127/ Castrum doloris (latinsky hrad bolesti, či hrad zármutku) byla dočasná dekorativní stavba, často značných rozměrů, budovaná okolo katafalku pro uctění památky a při pohřbech panovníků a dalších významných osob v období renesance a baroka. Jedno z jeho nejstarších vyobrazení u nás je castrum doloris Rudolfa II., zhotovené v roce 1612 architektem Giovannim Filipim.

Obr. 11. Titulní strana spisku Melchiora Poppia Monumentum des Wolgeborenen Herrn Herrn Johans Herrn von Wartenberg z roku 1597 (Forschungsbibliothek Gotha VD16 ZV 12672, foto Forschungsbibliothek Gotha).

jený smuteční prapor; 9. dva čeledíni vedoucí koně s černou čabrakou bez erbu. Poté následovalo tělo Jeho Milosti zesnulého pána nesené 16 šlechtici, vedle nichž kráčeli po obou stranách radní města Lípy ve smutečním oděvu, a tělo Jeho Milosti mladého pána nesené 8 mladými šlechtici, vedle nichž kráčeli po obou stranách radní městeček Mšena a Doks ve smutečním oděvu. Průvod tak dorazil ke Dlouhé bráně, odkud byla těla nesena radními Dlouhou ulicí až na náměstí, kde je opět převzali šlechtici a donesli až do kostela sv. Petra a Pavla.

V kostele bylo zbudováno *Castrum doloris* (tj. hrad zármutku),¹²⁷¹ jakási smuteční stavba, v níž stál katafalk pokrytý černým sukem a nad ním byl rozkročen ladný oblouk, osázený 250 svícny s planoucími voskovými svíčkami (obr. 12). Na katafalku byla těla zemřelých uložena po dobu pohřebních kázání, poté byla znovu vyzvednuta na máry, nesená určenými šlechtici do hrobky a zde uložena k věčnému odpočinku.

Za zesnulými následovali: 1. urození pánové Karel z Vartenberka, pán na Skále, Rohozci a Svijanech, císařský rada Zikmund z Vartenberka, pán na Kamenici a Zvířeticích, Jaroslav z Vartenberka, pán na Skále, Rohozci a Svijanech; 2. urození pánové Jindřich z Vartenberka, pán na Kamenici a Zvířeticích, dědičný šenk království Českého, Oldřich

kříž, za nímž následovalo 30 žáků a precepto-
 rů z městeček a farních vsí panství a 11 kněží
 zpívajících česky a latinsky své pohřební zpěvy.
 Průvod dospěl až k Ptačí tyčce (Vogelstange)
 před městem, kam jim přišlo naproti přes 300
 žáků se svými preceptory a 6 kněžími, aby v jed-
 nom procesí s německými zpěvy doprovodili
 zemřelé až ke kostelu sv. Petra a Pavla. Rakve
 byly sejmuty z vozů a umístěny na máry i se
 sametovými pokrývkami s křížem z hedvábné-
 ho atlasu a vartenberskými erby. Kromě žáků,
 kněží, šlechticů a nosičů s márami kráčelo po
 obou stranách přes 200 osob v černých smuteč-
 ních kápích nesoucích po celou cestu z Nového
 Zámku do Lípy zapálené pochodně s vartenber-
 skými znaky. Za žáky a kněžími kráčeli v černých
 smutečních pláštích: 1. Jiří z Maxu, hejtman
 na Zvířeticích, nesoucí pozlacené ostruhy; 2.
 Konrád z Tymu, hejtman na Stvolínkách, nesou-
 cí pozlacenou dýku; 3. Rudolf Rodowitz z Frie-
 dersdorfu, nesoucí pozlacený rapír; 4. Friedrich
 Rodowitz z Friedersdorfu na Chvistci, nesoucí
 štít vykládaný zlatem; 5. Hans z Elsnic v Lipém
 nesoucí šišák zdobený zlatem a péry; 6. Šala-
 moun Blekta z Útěchovic na Chrastné, nesoucí
 černou damaskovou korouhev s vartenberským
 erbem se zlatem a stříbrem; 7. Melchior z Carl-
 witz a Antonius z Elbe, vedoucí koně s černou
 čabrakou s vartenberskými erby na bocích
 a s černými a žlutými péry; 8. Baltasar Knobloch
 z Varnsdorfu na Stružnici, nesoucí černý zdvo-
 jený smuteční prapor; 9. dva čeledíni vedoucí koně s černou čabrakou bez erbu. Poté
 následovalo tělo Jeho Milosti zesnulého pána nesené 16 šlechtici, vedle nichž kráčeli
 po obou stranách radní města Lípy ve smutečním oděvu, a tělo Jeho Milosti mladého
 pána nesené 8 mladými šlechtici, vedle nichž kráčeli po obou stranách radní městeček
 Mšena a Doks ve smutečním oděvu. Průvod tak dorazil ke Dlouhé bráně, odkud byla
 těla nesena radními Dlouhou ulicí až na náměstí, kde je opět převzali šlechtici a dones-
 li až do kostela sv. Petra a Pavla.

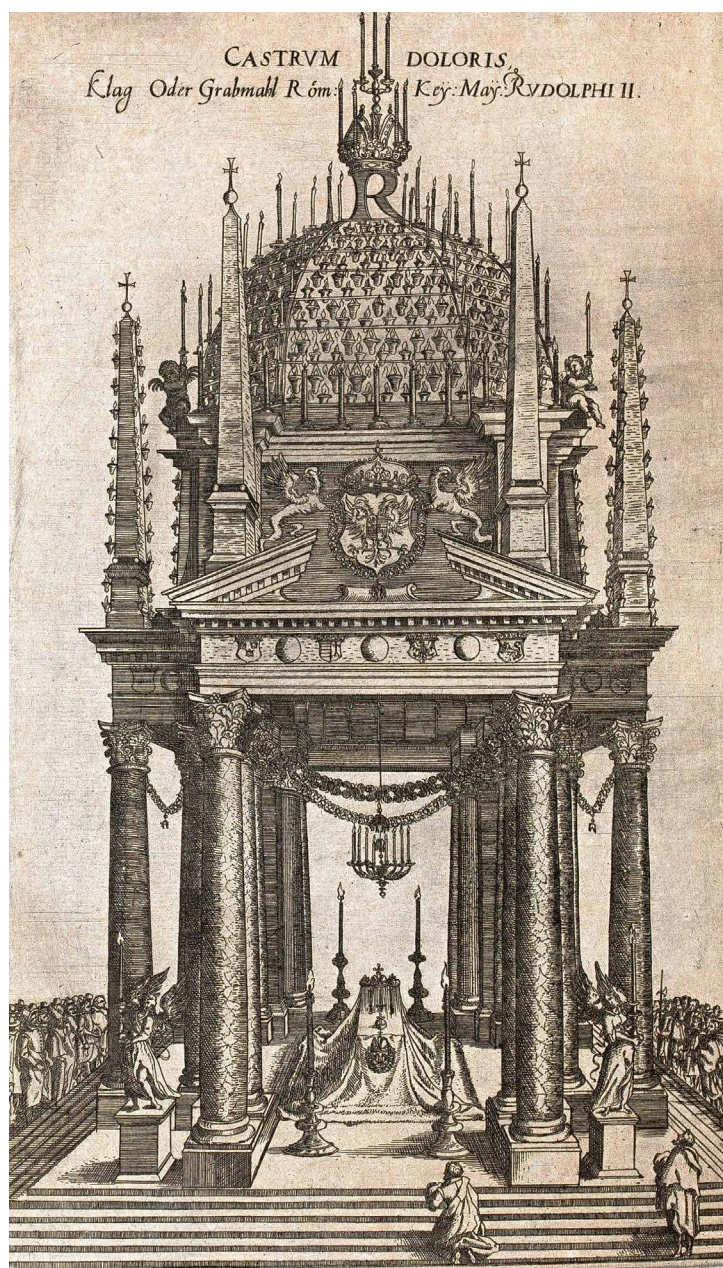
Felix z Lobkovic, pán na Bělé, Kosti, Beřkovicích a Blatné, císařský komoří,^{128/} dále urozená paní Barbora z Vartenberka, rozená z Lobkovic, paní na Novém Zámku, Lipém a Bezděži, jako pozůstalá vdova, 3. Zikmund z Vartenberka, Kryštof Šlik, hrabě z Holíče a Pasounu, Vilém Šlik, hrabě z Holíče a Pasounu, 4. Karel z Vartenberka, Jaroslav Sezima ze Sezimova Ústí, pán na Rochově a dědičný kraječ království Českého, Vilém z Valdštejna, pán na Doubravici a Ronšperku, 5. Jaroslav z Vartenberka, Adam Sezima ze Sezimova Ústí, Václav Berka z Dubé a Lipé, pán na Deštné, 6. Jindřich z Vartenberka, Jiří Berka z Dubé a Lipé, pán na Novém Berštejně, Adam Berka z Dubé a Lipé, pán na Lipém a Sloupu. Po nich následovaly se zahalenými tvářemi slečna Lukrécie a slečna Kateřina Šliková, slečna Anna Marie ze Šlejnic, paní Jaroslavova, paní Janova z Úštěku, paní Bohuchvala Berky, paní Jiřího Berky, paní Václava Berky a mnozí další urození pánové a paní. Také mnoho měšťanů a jejich manželek a dalšího lidu z panství Nový Zámek, Lipá a Bezděž. Pompězní pohřeb byl událostí, na níž lidé z panství vzpomínali ještě po mnoho let.

Epilog

Po smrti Jana z Vartenberka i jeho syna Adama se dědictví podle Janova testamentu ujala vdova Barbora z Lobkovic. Přestože musela vzápětí řešit spory o dědictví v podstatě se všemi nápadníky zmíněnými v testamentu,^{129/} zdá se, že se jí podařilo svá práva uhájit. I když se uvádí, že se v roce 1595 (tedy téhož roku, kdy zemřel první manžel) podruhé provdala,^{130/} a to za Albrechta Vladislava Smiřického ze Smiřic na Hořících a Úlubicích (* 1568), stále se psala „na Novém Zámku a Bezděži“.

V roce 1596 koupila Barbora zpět od vdovy Bohunky Pejčlsdorfové z Gejsinku za 4350 kop gr. míš. dvůr Skalku a vsi Stará a Nová Skalka, které kdysi daroval Jan z Vartenberka jejímu muži Damiánovi z Pejčlsdorfu.^{131/} Z let 1598–1599 se dochovaly zprávy o sporech Barbory Vartenberské z Lobkovic, když se spolujitelem města Lipého Adamem Berkou z Dubé řešila otázku katolického faráře v Lipém a čelila vymáhání zadržovaných platů olomouckého kanovníka Martina Václava z Greifenthalu, které mu prý náležely z funkce bývalého lipského probošta.^{132/} Tím měl být po roce 1596, kdy rezignoval na funkci probošta Valentin Frumald.

V roce 1601 se Lipského a Novozámeckého panství ujala Janova dcera z prvního manželství Alžběta Vartenberská z Vartenberka, provdaná za Zikmunda z Vartenberka na

Obr. 12. *Castrum doloris* Rudolfa II. z roku 1612, jemuž mohlo být *castrum doloris* Jana z Vartenberka podobné, rytina Eberharda Kiesera (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel).

České Kamenici. Poddaní panství a město Lípa jí holdovali ve středu po Velikonocích 7. dubna 1601.^{133/} Druhý manžel Barbory z Lobkovic, Albrecht Vladislav Smiřický ze Smiřic, nečekaně v roce 1602 zemřel a podruhé ovdovělá Barbora se provdala znovu. Někdy po roce 1602 se stala druhou manželkou Václava staršího Berky z Dubé a Lipé (* 1570–† 1625) na Deštné. Z tohoto manželství se pravděpodobně narodily tři děti: dcery (snad dvojčata) Kateřina Alžběta a Zuzana, a v roce 1604 syn Adam Gottfried (Bohumír).^{134/} Manželovi Barbora v roce 1607 zapsala Bezděžské panství, avšak k uvázání v ně až po její smrti.^{135/} Zemřela 16. srpna 1610 a byla pochována ve vartenberské hrobce v kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě.^{136/}

V rodě Vartenberků se panství Česká Lípa – Nový Zámek, resp. jeho tři čtvrtiny, udrželo až do Bílé hory. Poslednímu majiteli Janu Jiřímu z Vartenberka bylo v roce 1621 zkonfiskováno a spolu s berkovskou čtvrtí je koupil v letech 1622–1623 Albrecht z Valdštejna, aby je opět spojil v jedno panství.

Poděkování

Za pomoc při řešení správného původu manželek Jana z Vartenberka srdečně děkuji heraldiku a genealogovi Stanislavu Kasíkovi.

Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

128/ Oldřich Felix z Lobkovic († 1604) byl nejstarším ze sourozenců Barbory z Lobkovic.

129/ Podrobněji Šimák 1930, s. 159.

130/ Paprocký 1602, O stavu panském, s. 322.

131/ NA Praha, DZV 127, fol. D 9v–10r; 171, fol. B 29r a C 5r–5v (pokračování).

132/ Teige 1886; Culková-Stuchlíková 1962, s. 487, č. 4203. O jakého probošta se mělo jednat, těžko říci. Jediné probošství v České Lípě bylo od roku 1492 cisterciácké probošství plaského kláštera u sv. Maří Magdaleny, ale žádný probošt tohoto jména se zde neuvádí.

133/ Panáček ed. 2016, s. 70–71, fol. 19v.

134/ Honc 1988, s. 100 sice uvádí, že Barbora v manželství s Václavem Berkou starším děti neměla, ale když ne obě dcery, tak zcela určitě Adam Gottfried (* 1604) z tohoto manželství pocházel.

135/ NA Praha, DZm 236, fol. W18.

136/ Panáček ed. 2016, s. 90–91, fol. 31v; Panáček 2010, s. 48.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Národní archiv (NA) Praha

Desky dvorské (DD) království Českého, kvatern 16, 20, 52, 62, 64

Desky zemské menší (DZm) království Českého, kvaterny 231, 236

Desky zemské většící (DZV) království Českého, kvaterny 1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 18, 21, 24, 26, 41, 42, 53, 65, 91, 127, 168, 171

Stará manipulace (SM), Praha (1526–1838)

inv. č. 671, sign. C 215/W8, Uchazeči o statky Vartenberků

inv. č. 2428, sign. N 19/5, Záležitosti panství Nový Zámek

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pobočka Děčín

Velkostatek (Vs) Česká Lípa-Nový Zámek

k. 87, Urbář panství Nový Zámek:

I. díl (tzv. Dolní území), 1619

II. díl (tzv. Horní území), 1619

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa

Archiv města (AM) Česká Lípa

inv. č. 12, Privilegium Ferdinanda I. pro město z roku 1556

inv. č. 13, Listina Zikmunda Berky z Dubé a Kateřiny z Hungerkoštu pro cechy z roku 1560

inv. č. 14, Listina Rudolfa II. z roku 1581

inv. č. 93, Purkmistrovský rejstřík (PR III) 1589–1600

Cechy a společenstva na okrese Česká Lípa

Cech pekařů Česká Lípa

inv. č. [139]2, Artikuly cechu pekařů z roku 1574

Cech tkalců Česká Lípa

inv. č. [225]3, Cechovní privilegium z roku 1581

Děkanský úřad (DÚ) Česká Lípa

bez inv. č., Pamětnice I (1788–1824)

EDICE PRAMENŮ

AČ: Archiv český 3 (ed. F. Palacký), Praha 1844; 37 (Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480; ed. G. Friedrich), Praha 1941.

DL: Doksy listinář (ed. M. a B. Vojtiškovi), Ústí nad Labem 1969.

Panáček, J. ed. 2016: Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho, Litoměřice – Praha.

RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum II (ed. J. Emler), Pragae 1872.

Sněmy české: Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V. (1577–1580), Praha 1887.

LITERATURA

Bergl, J. 1937: Die letzten Wartenberger auf Neuschloß-Leipa, MNEC 60, s. 26–37.

Bernau, F. 1883: Das Herrschaftsgebiet von Neuschloß-Leipa im 16. Jahrhundert, MNEC 6, s. 257–261.

Bondy, K. 1937: Das alte Zinngießerhandwerk in B. Leipa, MNEC 60, s. 38–65.

Culková-Stuchlíková, D. 1962: Morava – Moravské spisy české kanceláře a české komory (Mr, 1527–1625), díl II (katalog fondu č. 20 Národního archivu), Praha.

Dobové litografie 1986: Dobové litografie severočeských zámků, Ústí nad Labem.

Doerr, A. von 1900: Der Adel der böhmischen Kronländer, Prag.

Ernst, W. 1864: Böhm. Leipa vor und unter Wallenstein I., In: Jahres-Bericht der Ober-Realschule in Böhmisches-Leipa für das Schuljahr 1864, s. 9–28.

Gabriel, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319, In: Z minulosti Děčína a Českolipska IV, s. 301–332.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1991: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (1. část), CB 2, s. 23–52.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1993: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (2. část), CB 3, s. 7–46.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (dokončení), CB 4, s. 27–62.

Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.

- Gabriel, F. – Panáček, J. – Podroužek, K. 2011: Helfenburk. Hrad pražských arcibiskupů, Dřísy.
- Gajdošík, P. 2003: K privilegii Rudolfa II. pro Českou Lípu z roku 1581, *Bezděz* 12, s. 401–404.
- Hallwich, H. 1868: *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, Prag.
- Hantschel, F. 1911: *Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, B.-Leipa*.
- Heber, F. A. 2006: *České hrady, zámky a tvrze II. Severní Čechy*, Praha.
- Heroutová, M. – Novosadová, O. 1985: *Stavebně historický průzkum zámku v Zahrádkách*, nepublikovaný elaborát SÚRPMO.
- Honc, J. 1988: Pět Václavů Berků z Dubé a Alena Mezeřícká z Lomnice, *Heraldika – genealogie* XXI, č. 2, s. 81–120.
- Kasík, S. – Mašek, P. – Mžýková, M. 2002: *Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice.
- Král, P. 2002: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice.
- Kyncl, T. 2021: Výzkumná zpráva č. 079-21. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků ze zámku v Zahrádkách (okr. Česká Lípa), Brno.
- Martin, J. 1882: *Aus dem Neustadtler Schöppenbuche*, MNEC 5, s. 53–54.
- Müller, R. 1897: *Dobern*, MNEC 20, s. 316–324.
- Panáček, J. 1999: *Rybníky v povodí Bobřího potoka na Českolipsku*. *Acta onomastica* XL, s. 164–177.
- Panáček, J. 2000: *Rybníky v povodí Mlýnského potoka na Českolipsku*. *Onomastické práce* 4, s. 389–399.
- Panáček, J. 2004: *Dělení Berků z Dubé v roce 1502*, *Bezděz* 13, s. 23–48.
- Panáček, J. 2006: *Pivovary a várečné právo v České Lípě*, *Bezděz* 15, s. 25–44.
- Panáček, J. 2009: *Mikuláš Chudý z Újezda – první Lobkovic*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 117, s. 31–46.
- Panáček, J. 2010: *Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě*, *Bezděz* 19, s. 35–60.
- Panáček, J. 2012: *Nástin demografického a sídelního vývoje historického území České Lípy*, *Bezděz* 21, s. 5–24.
- Panáček, J. 2013: *Zvonaři a zvony v České Lípě a okolí*, *Bezděz* 22, s. 47–90.
- Panáček, J. 2014: *Renesanční šlechtic Jetřich Jiří Berka z Dubé a z Lipé*, *Bezděz* 23, s. 279–298.
- Panáček, J. 2018: *Od středověku k době předbělohorské*, In: *Česká Lípa. Město na Ploučnici*, Česká Lípa 2018, s. 122–135.
- Panáček, J. 2019: *První velké dělení Berků z Dubé v letech 1391–1402*, *Bezděz* 28, s. 5–25.
- Paprocký z Hlohol, B. 1602: *DIADOCHOS ID EST SVCCESIO: Ginák Poslaupnost Knijžat a Králůw Českých, Biskupůw y Arcybiskupůw Pražských a wssech třech Stawůw Slawného Králowstwj Českého, to gest Panského, Rytjřského a Městského*, Praha.
- Paudler, A. 1878: *Studien zur nordböhmischen Specialgeschichte*, In: *Program des K. K. Ober-Gymnasiums zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878*, s. 1–32.
- Paudler, A. 1895: *Ein deutsches Buch aus Böhmen II*, Leipa.
- Paudler, A. 1901: *Neustadt an der Polzen*, Leipa.
- Pešák, V. 1953: *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha.
- Petráň, J. a kol. 1985: *Dějiny hmotné kultury I/1*, Praha.
- Placht, O. 1950: *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, *Věstník Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-filologická*, roč. 1947, č. IV, s. 1–155.
- Pohlig J. W. 1852: *Album der herrschaftlichen Landsitze und Schlösser im Kaiserthum Oesterreich*, Teplitz.
- Poppius, M. 1597: *MONVMENTVM DEs Wolgeborenen Herrn Herrn Jhans Herrn von Wartenberg Herrn auff Newenschlos Leippa vnnd Bezdiez/ etc. Zu sampt auch Des Herrn Adams Herrn von Wartenberg. Jn zwo Christliche Predigten verfasst vnnter welchen Die Erste ist gehalten worden Anno 95. den 25. Tag Januarij da man obgemelter Herren Leichnam zu Leippen in der Kirchen S. Petri vnd Pauli beygesetzt hat. Die ander ist gehalten worden Anno 96 den 25. Tag Januarij wie das Jargedechtnis [fue]rgefallen*, Wittenberg.
- Rezek, A. 1876: *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání, Památky archaeologické a místopisné*, díl X, s. 451–482.
- Rybička, A. 1860: *Panství Nový Zámek v Litoměřicku v 16. a 17. století, Památky archaeologické a místopisné*, díl IV, s. 187–188.
- Sedláček, A. 1886: *Verschollene Namen*, MNEC 9, s. 106–109.
- Sedláček, A. 1895: *Hrady, zámky a tvrze království Českého 10. Boleslavsko*, Praha.
- Sedláček, A. 1923: *Hrady, zámky a tvrze království Českého 14. Litoměřicko a Žatecko*, Praha.
- Sedláček, A. 1925: *Českomoravská heraldika II. Část zvláštní*, Praha.
- Scheinpflug, B. 1876: *Materialien zu einer Geschichte von Plaß und seiner Umgebung (Zweite Abtheilung), Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 14, s. 94–125.
- Slavičková, H. 2014: *Páni z Vartenberka v předbělohorském století a jejich pohřby, Děčínské vlastivědné zprávy XXIV, č. 2, s. 3–70*.

- Starý, M. 2017: „Řečníka z Krupky dcera byla a již paní jest.“ Kateřina z Hungrkoštu v rodokmenu Vartenberků a Berků z Dubé, Heraldická ročenka, sv. 41, s. 64–87 (+ příloha s. VI).
- Stellzig, A. W. 1883: Das Leichenbegängnis des Herrn Johann von Wartenberg und seines Sohnes Herrn Adam von Wartenberg, MNEC 6, s. 274–278.
- Šimák, J. V. 1930: Kniha o Housce, Praha.
- Šimák, J. V. 1931: Taxa panství Novozámeckého z r. 1622, Bezděz II, s. 1–5.
- Šimák, J. V. 1937: Registra panství lipského a novozámeckého z r. 1579, Bezděz VIII, s. 8–16, 40–48, 76–90, 139–143, 173–175.
- Šimák, J. V. 1938: Registra panství lipského a novozámeckého z r. 1579 (pokračování), Bezděz IX, s. 19–22, 53–59, 118–123.
- Teige, J. 1886: Loses zur Geschichte der Stadt Leipa, MNEC 9, s. 212–215.
- Tieftrunk, K. 1872: Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I., Praha.
- Tingl, F. 1870: Dekanát Lipský r. 1573, Památky archaeologické a místopisné, díl VIII, s. 469–470.
- Tomek, W. W. 1901: Dějepis města Prahy XII, Praha.
- Tošnerová, M. 2012: Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst, disertační práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filosofické fakulty Univerzity Karlovy (dostupná na: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/57634>).
- Velc, F. 1904: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století XX. Politický okres Slanský, Praha.
- Vogel, J. 1896: Die zwei Edelgüter in Hermsdorf, MNEC 19, s. 337–341.
- Wiechovsky, A. 1911: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, MNEC 34, s. 81–111.
- Willomitzer, J. N. 1859: Die alte oder Groß-Kirche St. Petri und Pauli in Böhmisches-Leipa, Leitmeritz.
- Willomitzer, J. N. 1882: Baulust in B.-Leipa vor 300 Jahren, MNEC 5, s. 260–261.
- Wolkan, R. 1883: Studien zur Reformationsgeschichte Nordböhmens III. Die Geschlechter der Herren von Wartenberg und von Sahlhausen und die Reformation in Kamnitz und Bensen, Prag.
- Zeißler, F. 1886: Quitkauer Mühle. Bräuhaus in Quitkau. Bräukessel, MNEC 9, s. 313–314.
- Zoubek, F. J. 1864: Lipé (Česká Lípa), Památky archaeologické a místopisné, díl VI., sešit 1, s. 1–11; sešit 2, s. 41–52.
- Zoubek, F. J. 1870: Mšeno v Bolešlavsku, Památky archaeologické a místopisné, díl VIII, s. 611–614.

RESUMÉ

Jan von Wartenberg auf Neuschloss und Bösig

Jaroslav Panáček

Aus der kleinen Herrschaft Rybnov mit dem Hof Karasy und dem Gut Jestřebí, die er geerbt hatte, baute Jans Vater Wenzel von Wartenberg (ca. 1485–1552) in fast einem halben Jahrhundert durch weitere Zukäufe (Chudý Hrádek, zwei Viertel der Leipaer Herrschaft) eine florierende Herrschaft Neuschloss und Leipa mit dem Hauptsitz in Neuschloss (Nový Zámek) in Zahrádky auf. Für seine Teilnahme am Ständewiderstand im Jahre 1547 musste Wenzel seine Güter in der Leipaer Region vom König als Lehen annehmen und ihm seinen anderen Besitz - die Herrschaft Krupka - abtreten. Nach seinem Tod wurde die Herrschaft von seiner Witwe Katharina von Hungerkasten verwaltet, die 1553 ein weiteres Viertel der Herrschaft Leipa kaufte und 1560 das gesamte Erbe an ihren einzigen Sohn Jan von Wartenberg (1542–1595) übergab. 1566 wurde Jan auch zum Pfandhalter der Herrschaft Bezděž, die er 1589 in Erbbesitz übernahm. Im Jahre 1575 erwirkte er von Kaiser Maximilian II. die Befreiung seiner Herrschaft von der Lehensabhängigkeit und deren Eintragung als Erbgut in die Landtafeln. Dank seines Reichtums, seiner Stellung und zweier Ehen mit Angehörigen der Familie Lobkowicz wurde Jan in den Kreis des höchsten böhmischen Adels aufgenommen. Im Gegensatz zu seiner Gattin war Jan von Wartenberg Protestant, aber er war in seinem Glauben tolerant und verkehrte mit Vertretern beider Kirchen. In seiner Residenz, dem Neuschloss in Zahrádky, unterhielt er einen eigenen Hofstaat mit großem Stil. Er wohnte nicht im Schloss Leipa und verkaufte deshalb 1591 seine zwei Viertel des Schlosses in Leipa an die Miteigentümer der Stadt - die Berka von Dauba. Er kümmerte sich um seine Herrschaft und deren Hauptstadt Leipa mit den Miteigentümern vorbildlich, so dass sie eine wirtschaftliche Blüte erlebten. In Leipa wurde zu seiner Zeit viel gebaut und zahlreiche Handwerkerzünfte begannen zu prosperieren. Eine wichtige Einnahmequelle in den beiden Herrschaften Jans war die Fischzucht, da die Landschaft für die Anlage von Teichen geeignet war. Jan von Wartenberg starb 1595 und sein einziger Sohn Adam aus seiner zweiten Ehe starb kurz danach. Die pompöse Beerdigung von Vater und Sohn mit einer Prozession vom Neuschloss zur Gruft der Wartenbergs in der Pfarrkirche St. Peter und Paul in Leipa war ein sensationelles Ereignis der damaligen Zeit. Das Erbe wurde von Jans Witwe Barbara von Wartenberg übernommen, die es dann 1601 an Jans Tochter aus erster Ehe, Elisabeth, ebenfalls verheiratet von Wartenberg, übergab.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Fiktives Portrait von Wenzel von Wartenberg auf Krupka aus dem Diadochus von Paprocký (Paprocký 1602, Buch 2. Über den Herrenstand, S. 282).
- Abb. 2. Das Schloss Vítkovec, unbekannter Autor (Heimatkundlichesmuseum und Galerie Česká Lípa, Bildersammlung, Inv.-Nr.V-1371).
- Abb. 3. Älteste Darstellung von Neuschloss auf der Karte des Königreichs Böhmen von Paul Aretin von Ehrenfeld aus der Zeit nach 1619 (Kartensammlung des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Sign. VII/1/B-1100).
- Abb. 4. H. W. Rau, Neuschloss. Nach eigener Zeichnung lithographiert und gedruckt von H. W. Rau. Herausgeber: J. W. Pohlig. „Album der herrschaftlichen Landsitze und Schlösser im Kaiserthum Österreich“, Teplice 1852.
- Abb. 5. Vermutlicher Umfang der Güter von Jan von Wartenberg am Ende des 16. Jahrhunderts (Zeichnung Autor).
- Abb. 6. Ehemalige Pfarrkirche St. Peter und Paul auf einem Ausschnitt der Vedute eines Gesellenbriefes aus den Jahren 1762–1779, die Südkappelle mit der Gruft Wartenbergs farbig markiert (Sammlung des Autors).
- Abb. 7. Unterschrift von Jan von Wartenberg auf einem Brief an den Stadtrat von Roudnice aus dem Jahr 1583 (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv.-Nr. 3546).
- Abb. 8. Titelseite des Urbars der Herrschaft Neuschloss aus dem Jahr 1619 (Staatliches Regionalarchiv Litoměřice, Filiale Děčín, Vs Česká Lípa-Nový Zámek, Buch 87, Urbar der Herrschaft Neuschloss, III. Teil, Fol. 2r).
- Abb. 9. Genealogie des Neuschloss-Zweiges und weiterer Angehöriger des Tetschener Zweiges des Geschlechts Wartenberg, die sich nach 1502 am Erwerb von Vierteln der aufgeteilten Leipaer Herrschaft beteiligten (vom Autor zusammengestellt).
- Abb. 10. Anfang des Testaments von Jan von Wartenberg aus dem Jahr 1594 in den Landtafeln (Nationalarchiv Praha, DZV 27, Fol. G 28r).
- Abb. 11. Titelseite der Schrift von Melchior Poppius Monumentum des Wolgeborenen Herrn Johans, Herrn von Wartenberg aus dem Jahr 1597 (Forschungsbibliothek Gotha VD16 ZV 12672, Foto Forschungsbibliothek Gotha).
- Abb. 12. Castrum doloris von Rudolf II. aus dem Jahr 1612, welchem das Castrum doloris von Jan von Wartenberg ähneln könnte, Gravur von Eberhard Kieser (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel).

Übersetzt von Petra Sochová